

БОНКИ
МИЛЛИИ
ТОҶИКИСТОН

ВАЗОРАТИ МАОРИФ
ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН

Finanzgruppe

Фонд сбергательных касс по
международному сотрудничеству

Дар доираи лоиҳаи ҳамкориҳои байни Бонки миллии Тоҷикистон
ва Фонди хазинаҳои амонатгузори Олмон

Маърифати молиявӣ

ТАВСИЯҲОИ МЕТОДИ ОИД БА ГУЗАРОНИДАНИ
МАШҒУЛИЯТҲОИ ФАНИИ АСОСҲОИ ИҚТИСОДИЁТ

барои синфҳои **10-11**

Душанбе
2016

Муаллифон:

Қисми 1. Методика ва дидактикаи омӯзиши маводи таълимӣ оид ба маърифати молиявӣ:

— **Эрик Хаусштедлер**, *эксперти кутохмуддати Фонди хазинаҳои амонатгузори оид ба ҳамкориҳои байналмиллалӣ*

Қисми 2. Иштиёрдории даромад ва пасандозҳо барои ҷавонон:

— **Наташа Мундигер**, *эксперти кутохмуддати Фонди хазинаҳои амонатгузори оид ба ҳамкориҳои байналмиллалӣ*

— **Мустафо Ниёзов**, *директори Пажуҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотӣ ва бозомӯзии кормандони Бонки миллии Тоҷикистон*

— **Салмон Ҷамолов**, *директори осорхонаи Бонки миллии Тоҷикистон*

— **Олими Зайнидинзода**, *эксперти дарозмуддати Фонди хазинаҳои амонатгузори оид ба ҳамкориҳои байналмиллалӣ*

— **Аваз Ибодов**, *эксперти дарозмуддати Фонди хазинаҳои амонатгузори оид ба ҳамкориҳои байналмиллалӣ*

Муқарриз: Раҳматулло Мирбобоев, *муовини аввали вазири маориф ва илми Тоҷикистон*

Мухаррир: Мирзомурод Норов

Дизайн ва ороиш: Зоҳирҷон Ҷамолов, Шухрат Ходжаев

Ташаббускор: *Фонди хазинаҳои амонатгузори оид ба ҳамкориҳои байналмиллалӣ (Олмон)*

Дастури мазкур дар ҳамкорӣ ва ҳамохангӣ байни Бонки миллии Тоҷикистон, Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Фонди хазинаҳои амонатгузори оид ба ҳамкориҳои байналмиллалӣ Олмон, барои муаллимони муассисаҳои тахсилоти миёнаи умумӣ таҳия шудааст.

Мавод барои дастури мазкур дар яққоягӣ аз тарафи тренерони байналмиллалӣ ва маҳаллӣ тарҳрезӣ шудаанд. Дастури методӣ, методика ва дидактикаи омӯзиши маводи таълимиро оид ба маърифати молиявӣ дар бар гирифта, барои мукаммалгардонии донишҳои иқтисодию молиявии муаллимон сохта шудааст.

МУНДАРИҶА**ПЕШГУФТОР****5****МАВЗЌИ 1. БАНАҚШАГИРӢ****10**

1.1. Ҳадафҳо	10
1.2. Ҷамъовариҳои маълумот	12
1.3. Дидактика	13
1.3.1. Шаш усули омӯзгорӣ	14
1.3.2. Модели РИТТ	14
1.3.3. Методҳои гузаронидани дарс	18
1.3.3.1. Масъалагузорӣ	18
1.3.3.2. Шарҳи мухтасар	19
1.3.3.3. Методҳои ғаъол	20
1.3.3.4. Методҳои ғайрифғаъол	23
1.3.3.5. Методҳои сохторӣ	24
1.3.3.6. Шарҳи мухтасар	25
1.3.4. Воситаҳои ёрирасон дар дарс	26
1.4. Баъд ва пеш аз бозӣ	27
1.5. Маслиҳати охирин (тавсияҳо)	28

МАВЗЌИ 2. АСОСӢИ ИҚТИСОДӢ**32**

2.1. Хонавода	32
2.2. Гирдгардиши иқтисодӣ	32
2.3. Вазифаҳои пул	36
2.4. Пули милли	39
2.5. Вазифаи бонкҳо	55

МАВЗЌИ 3. ИҚТИСОДИЁТ ВА ИСТЕЪМОЛОТ**60**

3.1. Эҳтиёҷот	60
3.2. Мол	63
3.3. Усули иқтисодӣ	65
3.4. Шаклҳои бозор	66
3.5. Нархгузорӣ дар бозор	67
3.6. Банақшагирии буҷети оила, банақшагирии пулии хароҷотҳои кисагӣ	72

ПЕШГУФТОР

Муносибати огоҳона нисбат ба пул маҳорати асосӣ барои банақшагирии муваффақона дар ҳаёти инсон маҳсуб мешавад. Насли ҷавон аксар вақт дар бораи масъалаҳои ҳаррӯзаии хонавода, ки бо пул ва молия алоқаманданд, маълумоти кофӣ надорад ва омӯзгорон метавонанд бо истифода аз маводҳои китоби мазкур донишу малака ва лаёқати онҳоро мукамал гардонанд. Маводи мазкур самтҳои асосии тарзу услуби банақшагирӣ, умуман муносибати ҳар як шахсро бо воситаҳои молиявӣ ва даромади молиявии хонавода ошно месозад.

Аз ин лиҳоз, ин гурӯҳи аҳоли дар табақаи махсуси хавф ва ба таври кофӣ эмин набудан аз хавфҳое, ки дар натиҷаи афзудани қарз бинобар муносибати ғайроқилона бо қарз ба вучуд меоянд, қарор доранд.

Бинобар он ба онҳо зарур аст, ки дар бораи олами молия маълумоти умумӣ пайдо карда, мавзӯҳои муҳими ин соҳаро аз бар намоянд. Бахусус дарку фаҳми робитаҳои асосии мутақобили иқтисодӣ, истеъмоли оқилона, идора кардани хароҷотҳои кисагӣ ва буҷети оила, инчунин маълумот дар бораи сарватандӯзӣ аз ҷумлаи чунин мавзӯҳоянд.

Китоби омодагардида барои такмили фаъолияти омӯзгорон доир ба гузаронидани машғулиятҳо барои хонандагон дар самти истифодаи воситаҳои молиявӣ ва муносибат бо пул ҳамчун дастури ёрирасон баромад мекунад.

Омӯзгорон бо истифода аз тарзу услуби воситаҳои муносири ҷаҳонӣ баргузор намудани машғулиятҳо аз истифодаи методҳои интерактивӣ, ки барои такмил додани маърифати молиявии хонандагон усули муҳим ба ҳисоб меравад, истифода меkunанд.

Қайд кардан бомаврид аст, ки Бонки миллии Тоҷикистон дар ҳамохангӣ бо Фонди хазинаи амонатҳо ва муносибатҳои байналмилалии Олмон ва Вазорати маориф ва илми

Ҷумҳурии Тоҷикистон чиҳати “Баланд бардоштани маърифати молиявӣ аҳоли” мунтазам фаъолият менамояд. Яке аз мақсадҳои муҳим дар ин самт бо истифода аз таҷрибаи стандартҳои байналмилалӣ гузаронидани машғулиятҳо тақмил додани фаъолияти омӯзгорон ба ҳисоб меравад, ки дар семинар-машваратҳо барои омӯзгорон пешниҳод мегардад. Ҳамзамон дар замимаи китоби мазкур маводҳои дигар доир ба нақшагирӣ, услуб, ва шаклҳои гузаронидани машғулиятҳо, дарсҳои интерактивӣ ва бозиҳои гуногуни шавқовар дастраси омӯзгорон мегардад, ки яке аз воситаи ёрирасон барои беҳтару босифат ва самаранок гузаронидани дарсҳо ба омӯзгорон мадад мерасонад.

Мушоҳида нишон медиҳад, ки бештари ҷавонон нисбат ба пул муносибати тамоман бепарвоёна доранд. Танҳо баъзеи онҳо сари ин масъала андеша мекунанд, ки агар барои пӯшонидани хароҷоти доимӣ ва тағйирёбанда пули кофӣ набошад, кадом мушкilot метавонад ба миён ояд. Муносибати бепарвоёна ба пул дар сурате, ки агар кӯдак ханӯз ҳамроҳи падару модараш зиндагӣ карда, дар фикри ба нақша гирифтани хароҷоти доимии ҳармоҳа набошад, зоҳиран мантиқӣ ба назар мерасад. Вале аз нуқтаи назари ояндабинӣ ин амри зарурист, ҷавонро бояд дар рӯҳияи муносибати оқилона доштан бо пул тарбият кард ва ба онҳо имконияти муносибат бо даромадҳои ояндаро нишон дод. Дар ин самт маводҳои дар ин китоб овардашуда ва маводи иловагӣ ба китоби мазкур барои омӯзгорон метавонанд кӯмаки худро расонанд.

Боби якуми китоб ба методика ва дидактикаи омӯзиши маводи таълимӣ оид ба маърифати молиявӣ бахшида шудааст, ки бо истифода аз методҳои муносири гузаронидани машғулиятҳо ва истифодаи моделҳои ҳозиразамон омӯзгор метавонад ба сатҳи дониши хонанда таъсир расонад.

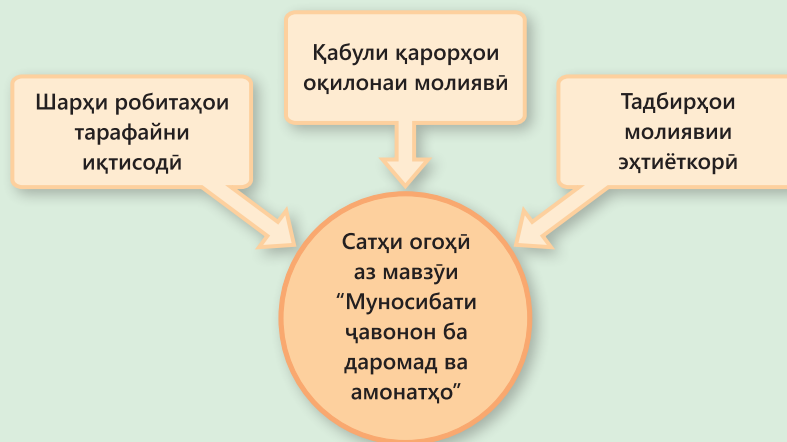
Боби дуюми китоби мазкур бошад оид ба ихтиёрдори даромад ва пасандозҳо барои ҷавонон бахшида шудааст, ки

дар он мавзӯҳои гуногуни иқтисодию молиявӣ дарҷ гардидаанд.

Ҳамзамон, мисолҳо доир ба нақшаҳои технологии ташкили дарси асосҳои иқтисодиёт дар қисмати дигар китоби мазкур оварда шудааст, ки фаъолияти омӯзгоронро дар ин самт мукаммал мегардонад.

Дар замимаи китоби мазкур масъалаҳои гуногуни фаъолияти амалӣ, инчунин бозиҳои гуногуни иқтисодӣ оварда шудааст, ки барои омӯзгорон воситаи асосии шавқовар кардани дарсҳо шуда метовананд.

Ҳамзамон маводи иловагӣ ба ин китоб, аз ҷумла: рунамоиҳо (презентатсия)-ҳо ва мавод доир ба гузаронидани дарсҳо низ оварда шудааст.

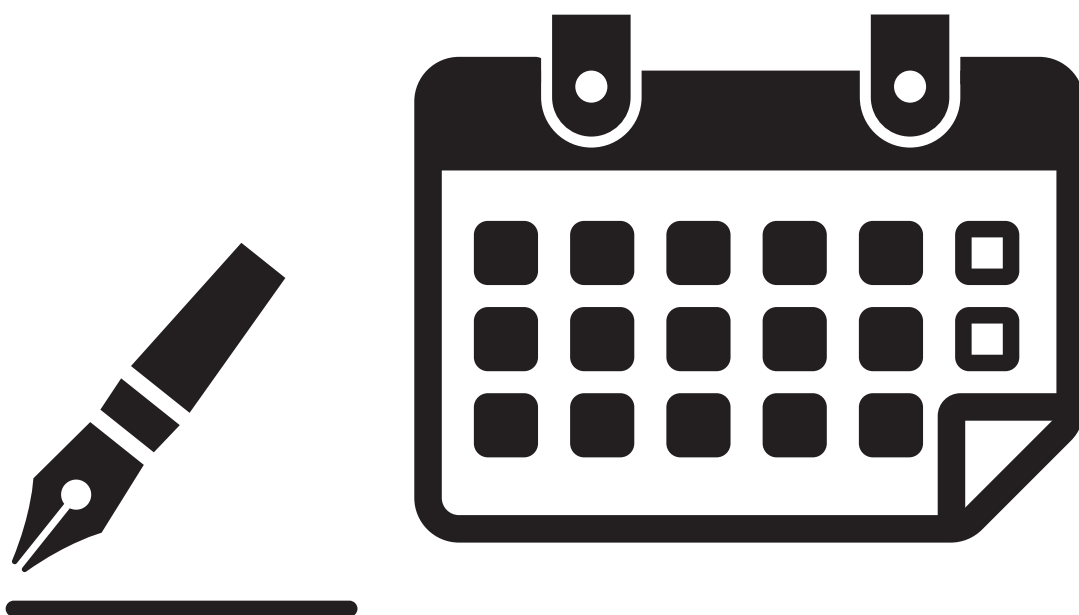

Мақсади дарсҳо ҳамин аст, ки хонандагон тавонанд дар оянда доир ба идорасозии маблағҳои шахсияшон мулоҳизакорона ва эҳтиёткорона тасмимгирӣ кунанд. Ҳамзамон онҳо бояд донанд, ки тасмимҳои нооқилона дар бобати муносибат ба пул чӣ гуна таъсир мерасонанд ва хусусан кадом чораҳои пешгирӣ дар ин соҳа вучуд дорад. Дар ин тавсияҳои методӣ ҳадафи таълимӣ ва мундариҷаи дарсҳо, инчунин асосҳои иқтисодӣ ва имконияти баргузори машғулиятҳо дарҷ шудаанд.

ҚИСМИ 1. МЕТОДИКА ВА ДИДАКТИКАИ ОМУЗИШИ
МАВОДИ ТАЪЛИМИЙ ОИД БА МАЪРИФАТИ МОЛИЯВӢ

Мавзӯи 1.
БАНАҚШАГИРӢ

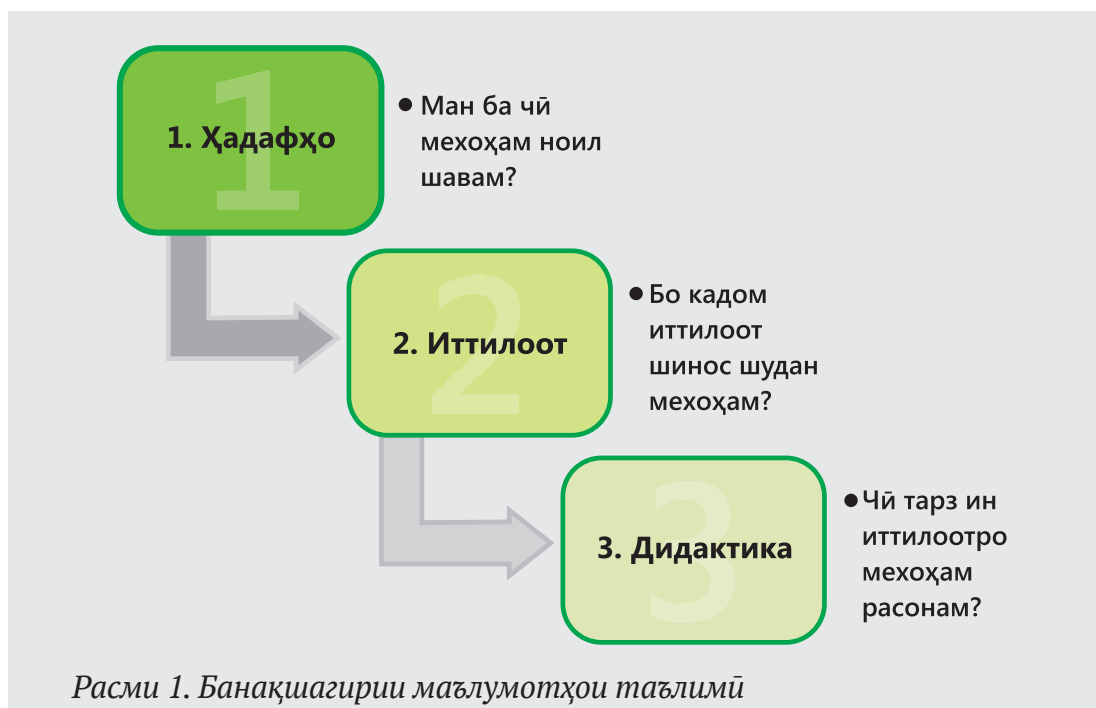
ҚИСМИ 1. МЕТОДИКА ВА ДИДАКТИКАИ ОМӢЗИШИ МАВОДИ ТАЪЛИМӢ ОИД БА МАЪРИФАТИ МОЛИЯВӢ

МАВЗӢИ 1. БАНАҚШАГИРӢ

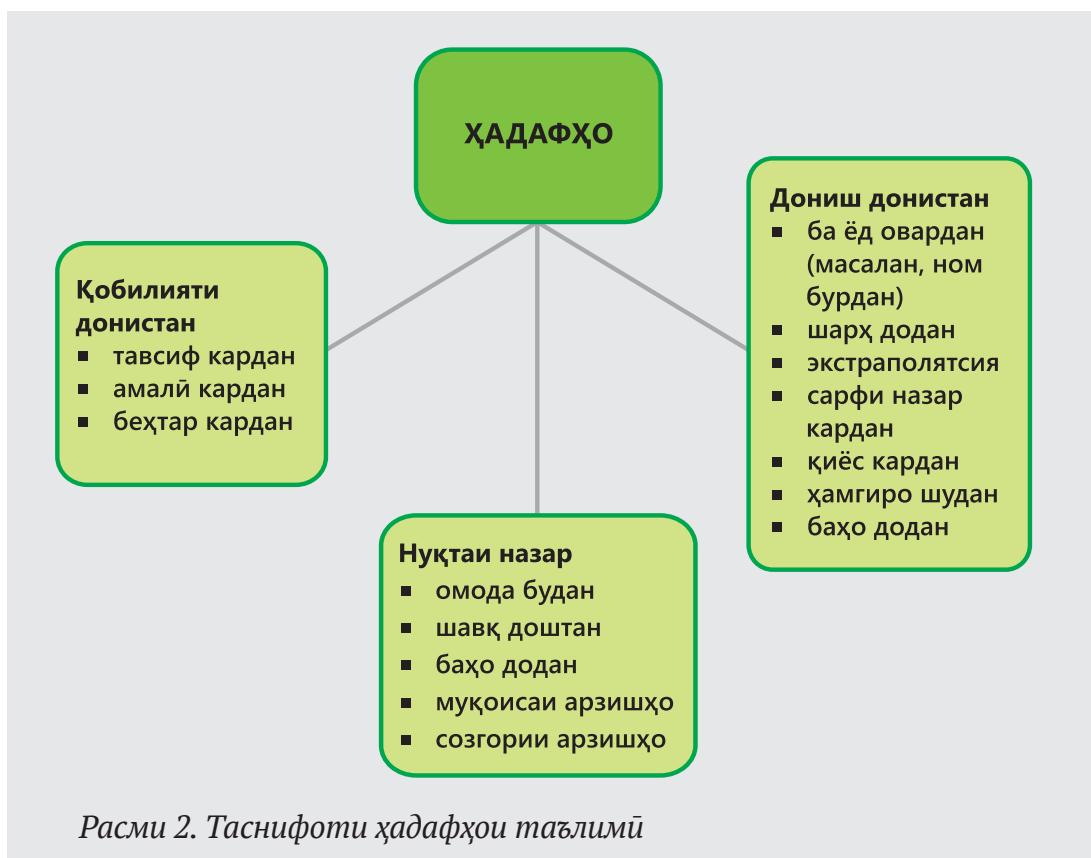
Банақшагирии машғулиятҳои таълимӣ дар се марҳила сурат мегирад. Аввалан, ман дар бораи он фикр мекунам, ки ба кадом ҳадафҳо ноил шудан меҳоям. Баъдан ман ба ҷамъовариҳои маълумот шурӯъ намуда, меҳоям гурӯҳро бо он шинос кунам. Марҳилаи сеюм ва охирин муайян кардани методу роҳҳои расонидани маълумот аст, ки меҳоям аз онҳо истифода барам.

1.1. Ҳадафҳо

Пеш аз оғози банақшагирии машғулиятҳои таълимӣ ман бояд андеша намоям, ки ба кадом ҳадафу мақсад ноил гардам. Ин

ҳадафҳо метавонанд ба чунин соҳаҳо, аз қабили вақт (кӯтоҳмуҳлат, миёнамуҳлат, дарозмуҳлат) ё соҳаи татбиқ дахл намоянд. Инҳо соҳаҳои дорои хусусиятҳои маърифатӣ (Дониш) ё рафтор (Қобилият) ё эҳсосотӣ (Нуқтаи назар) мебошанд. Дар ҳар кадом аз ин се соҳа метавон дар хусуси амиқии мутолиа суҳан гуфт. Дар ҷадвали поён мақсадҳои гуногуни таълимӣ тасвир шудаанд, ки аз онҳо мақсадҳои дигарро ҳулоса кардан мумкин аст, ки барои банақшагирии машғулиятҳои таълимӣ метавонанд истифода шаванд.

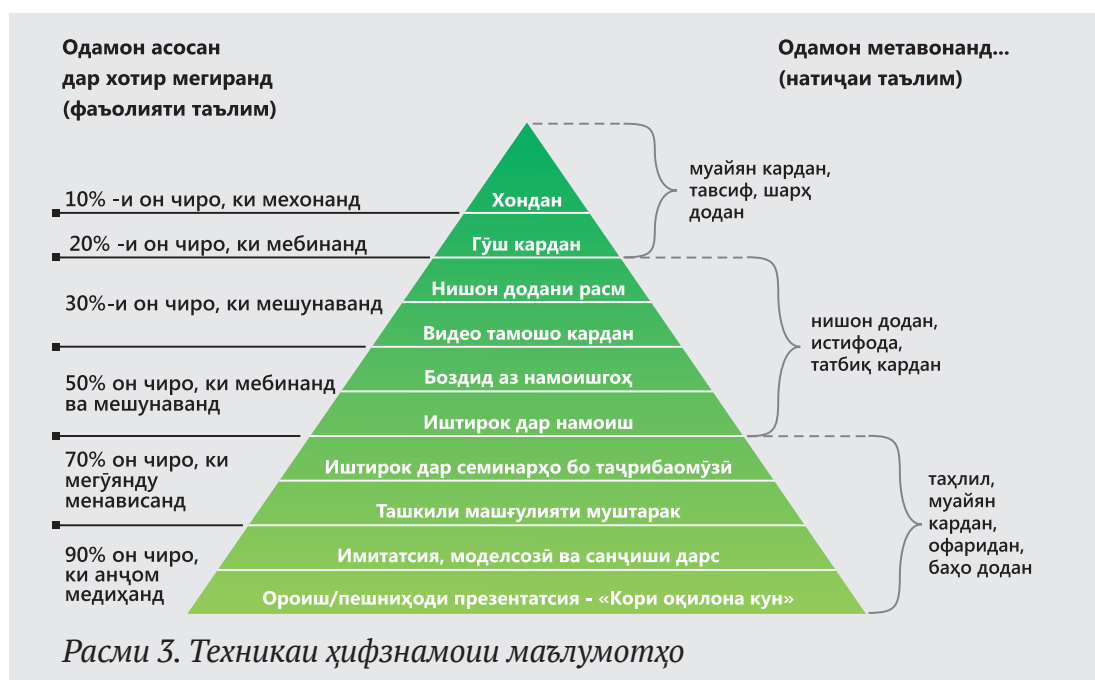

Бояд таваҷҷуҳ намуд, ки дараҷаи таҳлили нисбатан муфассал (масалан, шарҳ додан) аз худ кардани дараҷаи пешинаро дар назар дорад (номбар карда тавониш).

Инчунин ба он бояд таваҷҷуҳ кард, ки дар бораи Нуқтаи назар ҳадафҳоро ноил гардидан душвортар аст ва барои ин дар қиёс бо мақсадҳои Қобилият ва Дониш вақти бештар талаб карда мешавад.

Афзалият: ҳатто дар сурати нисбатан дер давом кардан ҳам, то ҳадафҳои муайян мувофиқа нашаванд, ин кор дар марҳилаҳои дигари тайёри кӯмак карда, метавонад вақт ва қувваро сарфа намояд. Илова бар ин шумо метавонед дар охир натиҷаҳоро баҳогузорӣ карда муайян намоед, ки ба ҳадаф расидаед ё на. Ҳамчунин, агар хонандагон ё иштирокдорон қаноатманд набошанд, шумо метавонед сабабҳои онро таҳлил кунед.

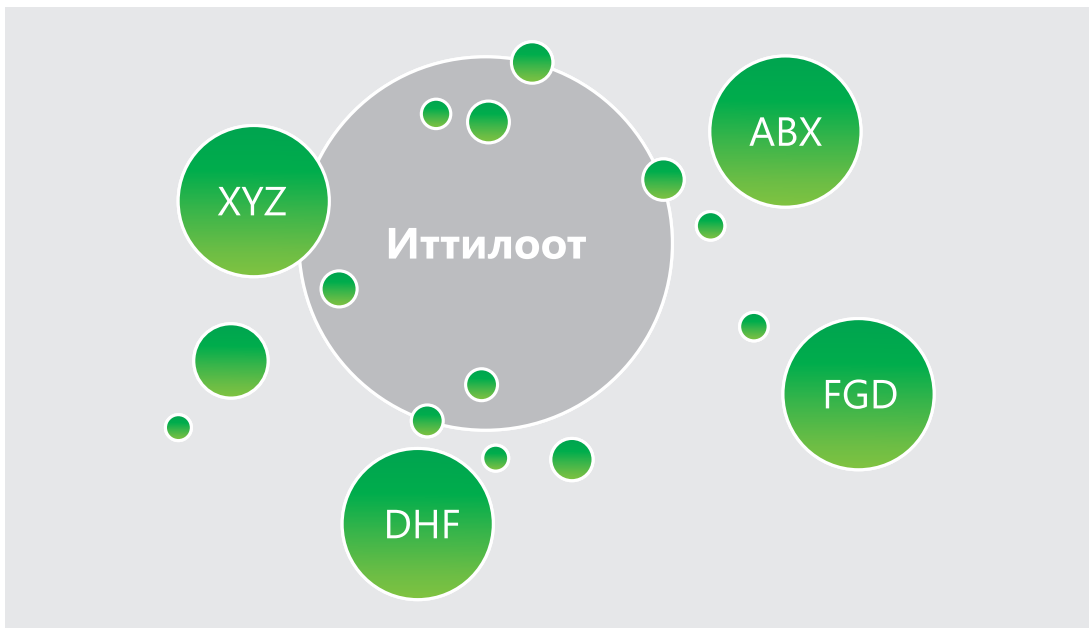
Дар ҷадвали поён шумо метавонед ба вобастагӣ аз амиқии дараҷаи таҳлил таваҷҷуҳ намоед.

Агар Шумо ҳадафҳоро муайян карда бошед, он гоҳ метавонед ба марҳилаи навбатӣ гузаред: шумо метавонед барои расидан ба ҳадаф маълумоти заруриро ҷамъоварӣ намоед.

1.2. Ҷамъоварии маълумот

Агар шумо аз мавзӯи нави қаблан барои шумо ноошно дарсро оғоз кунед, он гоҳ усули зерин ба шумо ёрӣ мерасонад – дар шакли “ҳамлаи ақлӣ” ҳамаи фикру андешаҳоро, ки ба саратон меояд, навишта гиред. Шумо дар ин марҳила бояд ҳар чӣ камтар бо наза-

ри танқид ба худ назар кунед ё камтар худро маҳдуд созед, балки ҳамаи фикрҳои ба саратон омадаро нависед.

Агар барои банақшагирии семинар аз маводе истифода кунед, ки он қаблан доир ба мавзӯи маърифати молиявӣ ба шумо пешниҳод шуда буд, он гоҳ дар ихтиёри шумо қариб ки ҳамаи маълумот мавҷуд аст. Вале пеш аз оғози семинар дар бораи муҳимияти маълумоти дар даст доштаатон андеша кунед. Ҳамчунин бори дигар ҳамаи маводро аз назар гузаронед, то ба қайдҳои худ нигоҳ накарда озодона сухан гуфта тавонед.

1.3. Дидактика

Баъд аз он ки шумо самти семинаро медонед ва маълумоти зарурии ба шунавандагон пешниҳодшавандаро интихоб кардед, метавонем ба дидактика ва банақшагирии муфассал гузарем. Ин маънои онро дорад, ки шумо дар бораи истифода бурдани кадом усулу воситаҳои ёрирасон барои интиқоли маълумот андеша мекунед.

Дар поён ду фарзияи дидактикӣ (парадигмаҳо) оварда шудааст, ки барои гузаронидани дарс заруранд. Шумо ҳамчун омӯзгор

бояд пеш аз ҳар банақшагири ва гузаронидани дарс шаш усули омӯзгории дар поён зикршударо истифода баред, ҳамчунин модели РИТТ-ро барои сохторбандии мундариҷа ба кор баред. Ин ду усули содае ҳастанд, ки бо ёрии он нақша тартиб додан мумкин аст. Ҳар қадар ин ду усул хуб истифода шаванд, ҳамон қадар мустаҳкам кардани донишҳои гирифтаи хонандагон осон мегардад.

1.3.1. Шаш усули омӯзгорӣ

Ин ҷо зикри таҳқиқоти дорандаи ҷоизаи Нобел ва муҳаққиқи рафтор Конрад Лорентс (1904-1989) бамаврид аст, ки ӯ ғангоми таҳқиқи модели коммуникатсионии Гиранда – Фиристанда (масалан, байни омӯзгор ва хонандагон) маҷмӯи масъалаҳоро муайян кард ва ин маҷмӯро дар дараҷаҳои гуногун ҷойгир намуд. Ин дараҷаҳо бо гузашти солҳо бештар шуда, натиҷаи тадқиқоти бисёрсола худро нишон медиҳанд. Ҳар қадар омӯзгорон ин дараҷаҳоро бештар истифода кунанд, ҳамон қадар коммуникатсия бобарор сурат мегирад.

Маҷмӯи масъалаҳо

1. Фикр кардан маънои гуфтанро надорад.

Донишхое, ки аз китоб хондед ё гирифтаед, дар қисмати муайяни мағзи сар ҳифз мешаванд. Барои он ки имконияти минбаъд ба хонандагон додани ин донишҳо пайдо шавад, онҳо бояд дар он қисматҳои мағзи сар, ки нутқ ва ҳаракатро идора мекунанд, ҳифз карда шаванд. Ин кор танҳо ба воситаи машқ, аз қабили дар назди оина истода суҳан гуфтан ё дар назди дӯстону ҳамкорон нутқ кардан муяссар мешавад.

2. Гуфтан маънои шуниданро надорад.

Агар дар синфхона мағалу ғавғо зиёд бошад, ё аз кӯча ҳар гуна садо шунда шавад, ки диққати хонандагонро ба худ кашад, раванди таълим душвортар мегардад. Вале ҳамчунин нокифоя будани мотиватсияи хонандагон метавонад майлу рағбати ба дарс ғӯш додани онҳоро душвор созад.

3. Шунидан маънои фаҳмиданро надорад.

Хонандагоне, ки ҳарчанд ба дарс ғӯш дода, вале маънии онро намефаҳманд, фарқият ва алоқамандии тарафайнро намебинанд, эҳтимол метавонанд ягон чизро аз ёд карда, баъдан онро интиқол диҳанд, вале дар марҳилаҳои нисбатан амиқ ин мавод азхуднашуда боқӣ мемонад. Аз ҳама хубаш "фаҳмидан"-ро омӯзгор мушоҳида мекунанд, агар хонандагон ногаҳон ғӯянд, ки "Бале, дуруст", "Бале, бале".

4. Фаҳмидан маънои розӣ шуданро надорад.

Иин марҳила бахусус пеш аз ҳама барои расидан ба мақсадҳои ба малака алоқаманд, муҳим мебошад. Агар муносибати хонанда ба маводи дарсӣ дар давоми коркарди пешинаи мавод манфӣ бошад (масалан, хонанда ба ин ягон манфиатдориро намебинад) он гоҳ дигар шудани муносибат ба фанни таълимӣ дар давраи кӯтоҳмуддат ва хусусан дар давраи дарозмуддат мушкул аст.

5. Розӣ шудан маънои корбурди маводро надорад.

Фарқ надорад, ки суҳан дар бораи ҳадафҳои марбут ба дониш меравад ё малака. Маводи омӯхташуда бояд дар ҳаёти ҳаррӯза истифода шавад. Агар дар ҳуди семинар дар бораи зарурат ва мураккабии татбиқи дарпешистодаи донишҳо суҳан гуфта нашавад, раванди мазкур метавонад ҳалалдор гардад. Одатҳои кӯҳна ("ман ҳамеша инро ҳамин тавр иҷро мекунам") ва атрофиён ("нигоҳ кун, ҳамкори мо чӣ гуна якбора аҷоиб рафтор мекунанд") метавонанд ба татбиқи донишҳои андӯхта ҳалал расонанд ё онро душвор созанд.

6. Корбасти мавод маънои ҳифзи онро надорад.

Одатҳои кӯҳна, супоришҳои ҳамешагии нав, бесабри. Инҳо танҳо се чизе ҳастанд, ки ҳифз шудани донишҳои андӯхта ва малакаро душвор мегардонанд. Онҳоро ҳанӯз дар рафти семинар ёдоварӣ кардан мумкин аст.

1.3.2. Модели РИТТ

Пайдоиши модели РИТТ ба таври дақиқ равшан нест. Мутобиқи маълумоти мавҷуда бунёдгузори он метавонад Йохан Хайнрих Песталотси (1746-1827) бошад. Дар илми омӯзгорӣ модели ба он шабех аз тарафи Марринер Давид Мерилл соли 2001 пешниҳод шуда буд, ки он аллакай 15 сол боз истифода мешавад.

Ин чор ҳарф ихтисораи чор марҳилаи пайдарпайи дарс мебошад:

Р Масъалагузорӣ (Р). Сухан аз марҳилаи мотиватсия ва ҷалби таваҷҷуҳ меравад. Хонандагон бояд донанд, ки чаро мавзӯ муҳим аст. Ба мисли ҳар як детектив, ки гиреҳбандӣ ва кушоиши ҳодисаи баамаломата сурат мегирад (ёфтани ҷасад, ғорат, касеро дуздиданд), муаллиф метавонад диққати хонандагонро ҷалб намуда (гуфтан маънои шуниданро надорад), баъдан гиреҳи қиссаро кушояд. Ҳамзамон бо ёрии масъалагузорӣ дарс бояд шавқовар ташкил шавад, то иттилооти минбаъда, яъне дона ба замин омода ба кишт афтад.

И Иттилоот (И) бояд бо қисматҳои кӯтоҳ ва агар имкон бошад бо ёрии тасвирҳо ва ҳикояҳои кӯтоҳ пешниҳод гардад. Ин гуна мавод, ба мисли матнҳо ва варақаҳои қорӣ ба раванди дарки мавзӯ ёрӣ мерасонад (шунидан маънои фаҳмиданро надорад). Ҳамчунин методика бояд бодикқат баррасӣ шавад: на ҳама чиро дар назди хонандагон гуфтан лозим аст, зеро хонандагон метавонанд мустақилона маводро дарёфт карда хонанд. Ин дар навбати аввал самаранокиро зиёд карда, боварио ба қувваи худ зиёд мекунад.

Т Вақте ки сигнал аз фиристанда меояд (гуфтан маънои шуниданро надорад; шунидан маънои фаҳмиданро надорад), он гоҳ хонандагон бояд таваҷҷуҳро ба машқҳо ва такрори дарс равона кунанд (машқ - Т). Дар ин ҳолат хонанда ҳудаш метавонад худро аз нав бисанҷад, ки ҳама чиро шунида, фаҳмидааст ё на. Яке аз афзалиятҳои ин метод зиёд кардани худбаҳодиҳӣ мебошад. Барои Шумо, ҳамчун омӯзгор ин алоқаи баръакс бо иттилот дар бораи қори шумо мебошад. Агар ҳамаи хонандагон ба ҳамаи савоҳо ҷавоб дода тавонанд, ин маънои онро дорад, ки шумо марҳилаи иттилоотиро хеле шавқовар, аёнӣ ва дуруст паси сар кардаед. Дар акси ҳол ба шумо лозим меояд, ки марҳилаи иттилоотиро такрор намоед.

Т Дар марҳилаи минбаъдаи трансфертӣ (Т) бояд ба назар гирифт, ки бахусус барои шунавандагони синфҳои болоӣ дониш – ин на танҳо эҷодиёти воқеист, балки онро бояд дар амал татбиқ намуд (розӣ шудан маънои татбиқ карданро надорад; татбиқ кардан маънои хифз карданро надорад). Омӯзгори хуб ба ин амр таваҷҷуҳ зоҳир карда, диққатро саривақт ба мушкилиҳои марбут ба истифодаи донишҳои нав ҷалб мекунад.

Моделҳои (намунаи) дар боло зикршударо М.Д.Мерилл соли 2001 дар мақолаи тафсири дар “Маҷаллаи таълим ва зехнияти сохторбандишуда” нашр намуд. Модел ҳамин гуна чор марҳило (PITT) дар бар гирифта, вале боз як марҳилаи дигар ба он илова мегардад. Ин ҷо Мерилл маслиҳат медиҳад, ки баъди масъалаи масъалагузори бояд марҳилаи фаъолсозии донишҳои мавҷуда илова карда шавад. Дар ин ҷо дар назар дошта мешавад, ки бояд аввал ба хонандагон имконияти мустақилона фикр кардан дода шавад, ки онҳо дар бораи ин мавзӯ чиро медонанд. Ин аз як тараф ба иштирокдорон барои муайян кардани алоқаи яқум бо мавзӯ, ба ҳаёти иттиҳодияҳои марбут ба ин мавзӯ даъват кардан ва аз тарафи дигар барои ба маълумоти иштирокдорон расонидани он ки онҳо ин мавзӯро на аз сифр сар меkunанд ва аллакай чизе медонанд ва даъват кардани онҳо барои рафъи камбудии дар роҳи андуختани дониш ёри мерасонад.

Тавре аллакай дидед, модели PITT бо усулҳои омӯзгори робитаи ногустанӣ дорад. Бо вуҷуди чунин алоқамандӣ шояд истифодаи ҳар дуи ин усул аз манфиат холи набошад, зеро ба нақша гирифтани дарсҳо бо ёрии модели PITT имконпазир мебошад.

Дар поён боз як мисоли дигар оварда мешавад, ки марҳилаҳои алоҳидаро тавсиф менамояд:

Масъалагузори: викторина, тест, ABC варақа, иқтибос, мубоҳиса, ҳикоя, таҷрибаи худӣ, афзалиятҳо, ҳадафҳо, муқоиса.

Иттилоот: вобаста ба ҳадаф: Power Point, флип-чарт, муҳовара, маърузаи омӯзгор, кори инфиродӣ на бештар аз 20 дақиқа барои як банд.

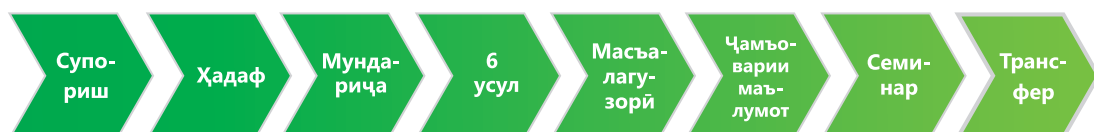
Машқ: масъалаю машқҳо, мисолҳо, кори гурӯҳӣ, тест, бозиҳои кори, варақчаҳои кори барои пур кардан, ABC варақа бо минбаъд тартиб додани кроссворд, чистон.

Трансфер: пешаки эҳсос кардани масъалаҳои мушкили эҳтимоли ва гирифтани идеяҳо барои рафъи ин мушкилот (суҳбат бо омӯзгор); мактуб барои худ, масалан, барои баъд аз як сол хондани он; гуфтушунид бо роҳбарият дар бораи кори устувор; занги телефони тренер баъди чанд муддат; амалӣ намудани кори лоиҳавӣ.

Чамъбаст

Ҳолати аввала: 1. Шумо супориш гирифтед, ки семинар гузаронед. 2. Баъдан якҷо бо фармоишгар ҳадафро муайян мекунед. Барои муайян кардани мақсад шумо масъалагузориро, ки боиси гирифтани ин супориш гаштааст, тавсиф менамоед. 3. Шумо иттилоотро чамъоварӣ мекунед, ки барои расидан ба ҳадаф муҳим мебошад. 4. Шумо қисмати омӯзгории маърӯзаи дарпешистодаро бо ёрии усулҳои омӯзгорӣ аз нав коркард мекунед. 5. Шумо пайдарҳамии семинаро бо ёрии модели РИТТ ба нақша мегиред. Инчунин андеша мекунед, ки агар хонанда ин иттилоотро нагирад, вай ба кадом мушкилот (“Р”) рӯ ба рӯ мешавад,. Баъдан фикр кунед, ки бо ёрии кадом метод ва кадом воситаҳои ёрирасон шумо семинар мегузаронед. 6. Шумо маводи омӯхташударо такрор карда, ба хонандагон барои машқ кардан ва бовар кардан ба он ки онҳо ҳама чизро дуруст аз худ кардаанд, имкон медиҳед. 7. Шумо андеша мекунед, ки хонандагон бояд маводи азбаркардари муддати зиёд дар хотир нигоҳ доранд. Сари он фикр мекунед, ки бо кадом роҳ метавон ба ин мақсад ноил гардид.

Баъд аз ин дастурҳо оид ба методика меоянд. Онҳо бояд дар масъалаи ташкили семинари гуногунҷабҳа ва шавқовар кӯмак карда, ба талаботи гуногун (андозаи гурӯҳ, донишҳои мавҷуда, синну сол, рӯҳия) ҷавобгӯ бошанд.

1.3.3. Методҳои гузаронидани дарс

1.3.3.1. Масъалагузорӣ

Аксар вақт дар дарсҳо гуногунрангӣ намерасад. Дарс яктарафа, масалан, тавассути як маърӯза ё танҳо як баҳс, ки чандон ҳадафрас нест, гузаронида мешавад. Бояд аз ҳар дуи ин ҳолат канораҷӯӣ

кард. Сухан дар бораи пешниҳоди усулҳои гуногуни дарсдиҳӣ (баъзеҳо бо рағбати том дарсро гӯш мекунанд, дигарон бо майли том мустақилона кор мекунанд) меравад, то донишҳо дар фосилаи дарозмуддат татбиқ шаванд (шунидам, яъне фаҳמידам, розӣ шудам, истифода бурдам, ҳифз кардам).

Дар байни методҳои гуногун се навъи алоҳида барои гуногунрангӣ дар семинар вучуд дорад.

1.3.3.2. Шарҳи мухтасар

“Методҳои фаъол” бояд дар навбати аввал ба кори умумӣ ҷалб намудан ва хоҳиш пайдо кардани хонандагонро тақвият диҳад. Тарафдорони ба истилоҳ конструктивизм ҳаминро ба асос мегиранд, ки одамон танҳо он донишҳоеро ба кор мебаранд, ки онҳоро мустақилона бунёд, пайдо ва таҳия кардаанд (масалан, фалсафа). Ҷиҳатҳои манфӣ барои омӯзгор аз он иборат аст, ки дар ин ҳолат донишҳо метавонанд нодуруст, нокифоя бошанд ё умуман набошанд, зеро дар ин ҳолат назорат камтар аст ё умуман вучуд надорад.

Ба “методҳои фаъол” “методҳои ғайрифаволи таълим” зид ҳастанд. Ҷонибдорони ҷараёни ба истилоҳ когнитивизм (ҳамчунин бо номи бихевиоризм маъруф аст) чунин андеша доранд, ки ҳақиқати объективӣ вучуд дорад, ки онро бояд аз ёд кард (масалан, риёзиёт). Ба таври худ шарҳ додани масъала метавонад ба ҳамин ҳақиқат оварда расонад, вале он вақти муайянро талаб карда метавонад таҳриф ба миён орад.

Азбаски ҳар ду ақида асосҳои муайян доранд, бинобар ин тавре дар боло зикр гардид, зарур аст, ки ҳар ду вариант ба ҳам наздик карда шаванд. Ин ақида, ки ҳамчунин бо номи муҳити ба мушкилот раванашудаи таълим маъруф аст, кӯшиш мекунад ба сифати шакли дарс ҳам мушкилоти инфиродии хонанда (методҳои фаъол) ва ҳам интиқоли ҳақиқати об’ективиро (методҳои ғайрифаволи истифода барад. Намояндаи маъруфи ин ақида М.Д. Мерилл мебошад, ки дар як мақолаи тафсирии соли 2002 модели панҷзинагии

дарсро пешниҳод кард, ки ба модели РИТТ боз як зинаи дигар (байни “Р” ва “Г”), яъне фаъолсозии донишҳои аллакай мавҷудаи хонандаро илова намуд.

Минбаъд ҳамаи навъи методҳо дар алоҳидагӣ ва нисбатан ба таври муфассал пешниҳод гардидаанд, то омӯзгор тавонад ҳамон методеро интихоб кунад, ки барои ҳалли масъалаи гузошташуда аз ҳама хубтар мувофиқ ояд.

1.3.3.3. Методҳои фаъол

Кор дар гурӯҳҳо: мувофиқи ин метод иштирокдорон супориш гирифта, яққоя онро иҷро мекунанд. Ба саволҳо ҷавоб дода, ҳалли мобайниро пайдо мекунанд, ки барои ҳалли дигар масъалаҳои нав асос мешавад, зеро эҳтимол як узви гурӯҳ ба фикре ояд, ки он дар асоси ҳалли пешина бунёд ёфтааст. Ин ҳамчунин ба муттаҳид гаштани гурӯҳ ва зуд ба яққидигар шинос шудани иштирокдорон мусоидат мекунанд.

Кори дунафара: ба мисли кор дар гурӯҳ моҳияти ин метод дар фаъол намудани ҳар як иштирокдор, вале нисбатан бештар фаъолсозӣ зоҳир мегардад. Ин ҷо канорагирӣ кардан ба кор намеравад, зеро чунин амал метавонад норозигии шарикро ба миён орад. Ҳамчунин дар ин ҳолат баҳсҳои хурд доир ба ягон мавзӯ низ хуб мебошанд. Ҳамчун омӯзгор шумо метавонед масалан, ба иштирокдорон ягон тезиси баҳсангезро ба миён гузоред: “Пас аз 10 сол пули нақд тамоман аз байн меравад”. Баъд аз ин ба иштирокдорон имкон медиҳед, ки ин мавзӯро дунафарӣ муҳокима намоянд. Каме баъдтар ҳамаи фикру мулоҳизаҳои дар рафти суҳбат баёншударо ҷамъбаст мекунед.

Суҳбати таълимӣ: дар ин ҳолат иттилоот дар гурӯҳ коркард мешавад. Вазифаи омӯзгор аз он иборат аст, ки моҳирона роҳбарӣ карда (саволҳо, дастурҳо, рӯҳбаланд кардан), гурӯҳро ба ҳалли мустақилонаи масъала сафарбар намояд. Ин методи нисбатан фаъолкунанда аст, ҳарчанд вақти зиёдро талаб мекунанд. Баъзе аз иштирокдорон бо осонӣ худро дур мегиранд, зеро омӯзгор аксар

вақт меҳоҳад чизи мушаххасеро шунавад, дигар чизҳо нодуруст ҳисобида мешавад.

Кори инфиродӣ: ҳангоми кори инфиродӣ иштирокдорон имкон пайдо мекунанд, ки мустақилона ва бемамониат (ҳамчунин бидуни таваҷҷуҳ ба омилҳои берунӣ) ба хоҳири ба даст овардани натиҷа кор кунанд. Ин метод метавонад барои муайян кардани донишҳои аллакай мавҷудаи хонандагон (тести хурди дохилшавӣ, ABC варақа) ё дар охири дарс барои санҷиши дониш бо ёрии супоришҳои гуногун (“ҳадди ақал се аломати ... -ро нависед”) истифода гардад. Варианти дигар кроссворд аст: шумо метавонед аз хонанда мустақилона ҳал кардани кроссворди қаблан тартибдода, ё тартиб додани кроссворди худиро хоҳиш кунед. Калимаҳо (ва саволҳо ба онҳо) метавонанд аз тарафи хонандагон мустақилона тартиб дода шаванд. Ин метод барои мустаҳкамкунӣ ва ҷамъбасти донишҳои нав хуб аст. Агар коркарди матнҳои дароз лозим шавад, он гоҳ методи I.N.S.E.R.T. тавсия дода мешавад. Ин маънои онро дорад, ки матн бояд порча-порча хонда шуда, бо чор аломати гуногун ифода гардад: “+” ба маънои “ин барои ман чизи нав аст”, «-» ба маънои “ман розӣ нестам”, «?» ба маънои “инро намефаҳмам” ва “v” “медонам ва розиям”.

Мубоҳиса: ин метод маънои онро дорад, ки омӯзгор барои муҳокима ба хонандагон мавзӯро пешниҳод мекунад, ё савол мегузорад. Ин метод метавонад бо кори дунафара монанд бошад, вале ин дафъа масъала на байни ду нафар, балки дар гурӯҳ муҳокима мешавад. Нишонаи муҳим ва аз суҳбати таълимӣ фарқкунанда он аст, ки омӯзгор ба рафти муҳокима таъсир намерасонад. Ҳадафи ин метод баррасии масъалагузорӣ аз нуқтаи назарҳои гуногун мебошад. Баъд аз ин метавонад марҳилаи иттилоотии семинар шурӯъ гардад.

Омӯзиш бо ёрии гурӯҳ: дар ин метод, ки аксар вақт онро машварати дастаҷамъӣ низ меноманд, як узви гурӯҳ масъалаи нигаронкунандаи худро ном мебарад (масалан, дар кор бо ҳамкорон, ё бо муштарӣён). Масъалаи муҳокимашаванда аз мавзӯи дарс во-баста аст. Масъаларо як иштирокдор пешниҳод карда, ҳудаш онро

мефаҳмонад ва гурӯҳ имкон дорад дар давоми 2 дақиқа нисбат ба он саволҳои амиқ диҳад. Баъд аз ин он нафаре, ки масъаларо барои муҳокима пешниҳод кард, канор меравад. Вай ё ба ҷояш рафта хомӯш мешинад, ё ба ҷойи дигари синф рафта меистад. Баъд аз ин гурӯҳ ба муҳокима пардохта, ба саволҳои “Агар ман чунин мушкилот медоштам, он гоҳ ман...” ҷавоб медиҳад. Муҳим он аст, ки ҳар гуна шарҳу маънидод аз қабилӣ “Ин мушкилоти ӯ аз он хотир аст, ки вай хеле шармгин аст” дода нашавад. Барои роҳ надодан ба ин амал хуб мешуд, агар омӯзгор дар муҳокимаронӣ ширкат намояд. Баъди гузаштани муддати муайяни вақт (масалан, 15 дақиқа) омӯзгор ҳамон нафареро, ки масъаларо пешниҳод карда буд, даъват намуда, бо вариантҳои ҳалли он шинос мекунад ва мепурсад, ки кадом вариант барои ӯ беҳтар аст.

Дар заминаи мисолҳои воқеӣ: Ба иштирокдорон мисоли воқеӣ дода мешавад. Масалан, “Даромади оилаи С 10 000 сомони ро ташкил медиҳад. Се фарзанди ин оила (7, 9 ва 14 сола) мактабхон ҳастанд. Ин оила кадом хароҷотҳоро дорад?” Дарс метавонад дар заминаи ин мисол ташкил карда шавад. Баъдан навъи гуногуни даромадҳо ва мутаносибан навъи хароҷотҳо муҳокима мешавад. Агар аъзои гурӯҳ ҳанӯз бо якдигар шинос набоянд, имкон дорад, ки нахуст аз кори инфиродӣ оғоз карда, баъдан ба он кори дунафара ва баъдтар кори гурӯҳӣ илова гардад.

Бозиҳои корӣ: Бозиҳои кориро методи тақлидкорӣ (симулятсия) системаи мавҷудаи маҷмӯӣ меноманд. Симулятори тобистона, ки дар рафти таълими пилотҳо истифода мешавад ё бозиҳои тиҷоратӣ, ки ҳангоми омӯзондани менечерҳо истифода мегардад, ба ин мисол шуда метавонад. Решаи чунин бозиҳои корӣ ба бозиҳои ҷангӣ/тақлиди муҳорибаҳо рафта мерасад, масалан дар сахнаи бозӣ/тахтаи бозӣ муҳориба, ҷанги танкҳо ба амал меояд. Ин метод ба дараҷаи олӣ методи интерактивӣ буда, мутаносибан фаълкунанда аст ва имкон дорад барои ҷамъбасти донишҳои мавҷуда ва ошкор кардани норасоӣҳои дониш бомуваффақият истифода шавад. Вале бозиҳои кориро ниҳоят барвақт истифода кардан лозим нест, вагарна иштирокдорон худро хаста ҳис мекунанд.

Бозиҳои нақшгузори: барои расидан ба ҳадафҳое, ки пеш аз ҳама ба рафтор дар ин варианти фаъолсозӣ равона шудаанд, намуни нави рафторро озмудан ё беҳтар кардани рафтори мавҷуда имконпазир аст. Ин методҳо пеш аз ҳама дар дарсҳои омӯзишӣ (тренингҳо) барои менечерони фуруши мол ва роҳбарон истифода мешаванд. Дар соҳаи маърифати молиявӣ бозиҳои нақшгузори имкон дорад дар баҳши танзими бозори нархҳо истифода шавад.

WBT (Web-Based-Training): дар ин ҳолат хонандагон аз Интернет бо ёрии моделҳои дар он ҷо нашршуда маълумот дастрас мекунанд. Ин имкон медиҳад, ки баъзе манбаҳои омӯзишӣ сарфа гардад, вале ҳамзамон ташаббуси шахсии хонанда бештар шавад. Хонандагон метавонанд мустақилона суръати маълумоти дастрасшавандаро муайян карда, инчунин мустақилона аз дигар сайтҳо маълумоти иловагӣ ба даст оранд. Дар мавзӯи маърифати молиявӣ вазорати маорифи Австралия сайти www.moneyminded.com.au-ро созмон додааст. Ҳамчунин метавон ҳар ду вариантро якҷо намуд: иштирокдор дар Интернет курс хонда, ба саволҳои санҷишӣ ҷавоб медиҳад, ки то кадом андоза вай ба чизи хондааш сарфаҳм рафтааст. Дар охир вай метавонад сертификатро бо маълумот дар бораи худ ҷоп кунад, ки он барои иштирок дар курси оянда аллакай ба иҷозати воридшавӣ ба аудитория медиҳад.

1.3.3.4. Методҳои ғайрифавол

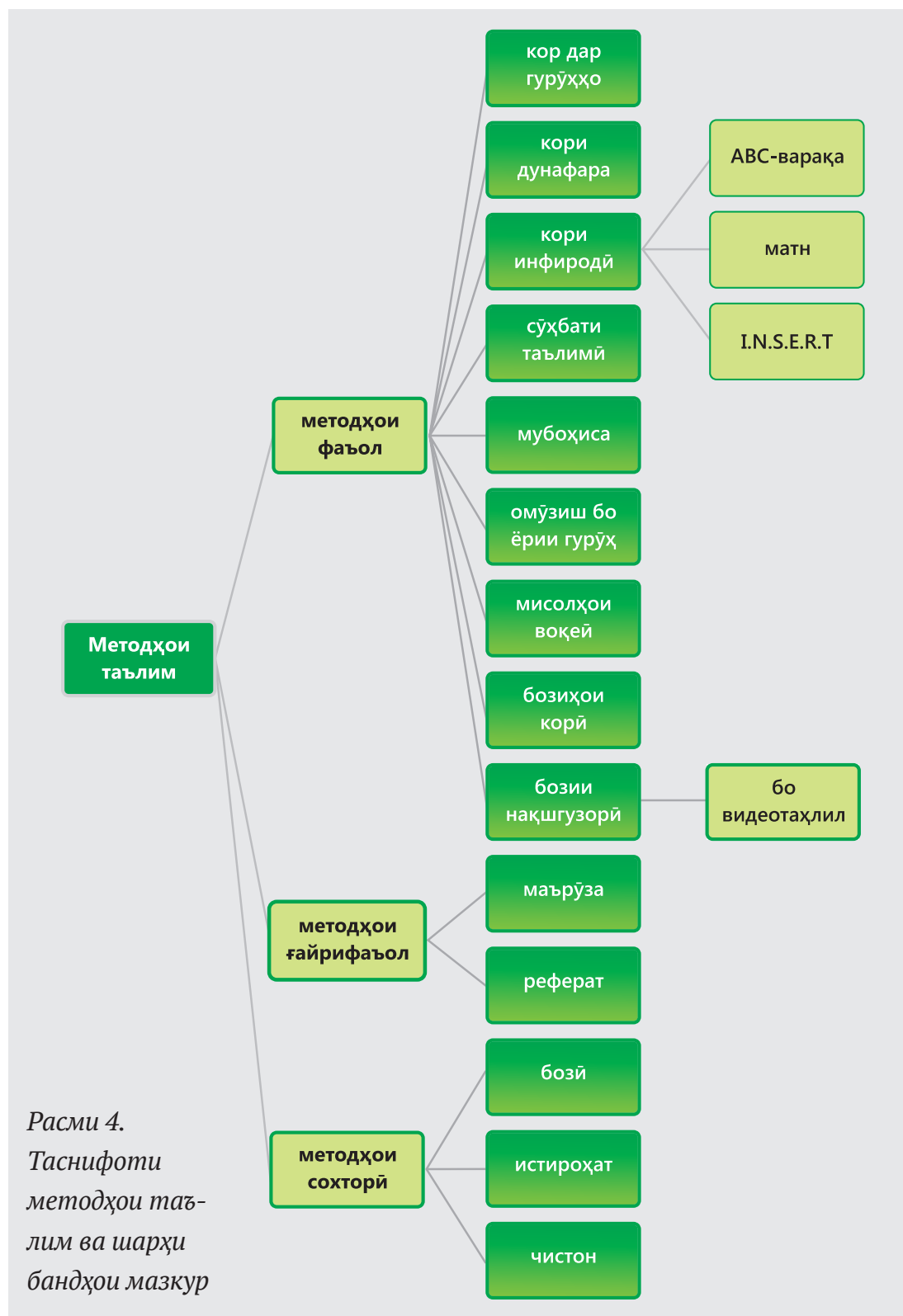
Маъруза: ҳангоми хондани маъруза ба хонандагон мавод дар шакли “бастаҳои иттилоотӣ”-и аёнии ҳаҷмашон хурд пешниҳод мегардад. Ба он диққат дода мешавад, ки мавод бо тартиби муайян буда, аз ҷониби хонандагон хуб фаҳмида шавад. Тартиби он бояд ҳар вақт аз ҷониби муаллим санҷида шавад. Таҷриба нишон медиҳад, ки дар тӯли 15 дақиқа дар хотира ба муддати зиёд то панҷ чизи гуногун метавонад ҳифз шавад. Матнҳои дароз, якрангӣ ва набудани масъалагузори қаблан зикршуда дурудароз ба хотир гирифтани маводро мушкил мегардонанд.

Реферат: реферат – ин маърузае нест, ки омӯзгор онро қироат кунад, балки худӣ хонандагон мустақилона доир ба мавзӯи муайян мавод омода мекунад. Дар ин маврид тавсия дода мешавад, ки ба хонандагон пештар мавзӯҳои тайёр дода шавад. Онҳо бо ҷиддияти тамои тайёри дида, илова бар ин ба дигар хонандагон меомӯзонанд. Афзалияти он ҳамин аст, ки ҳадди ақал як иштирокдор дар масъалаи интиҳобкарда мутахассис мегардад. Тавре таҷриба нишон медиҳад, баъзан ҳамсолон ҳамсинфонашонро назар ба омӯзгор беҳтару хубтар таълим медиҳанд, зеро омӯзгор то ба охир худро ба ҷойи шогирдон гузошта наметавонад. Норасоии ин метод аз он иборат аст, ки омӯзгор ба ҳеҷ ваҷҳ ба муҳтаво ва рафти ин реферат таъсир намерасонад. Бинобар ин тавсия дода мешавад, ки презентатсияи қаблан омодакардаи хонанда талаб карда шавад, то бовар ҳосил шавад, ки мундариҷаи реферат хуб фаҳмида шуда, худӣ реферат дар сатҳи хуб иҷро шудааст.

1.3.3.5. Методҳои сохторӣ

Методҳои сохторӣ бештар барои гуногунӣ ва фароҳам овардани муҳити мусоид дар рафти семинар ва камтар барои интиқоли маводи таълим хидмат мекунад. Бозиҳои рӯҳбаландкунанда (бозӣ бо тӯб ва бозиҳои серҳаракат) ё машқҳои оромибахш (медитатсия, фантазия (тахайюл))-ро мисоли методҳои сохторӣ ном бурдан мумкин аст. Ба ин методҳо инчунин метавон чистону муамморо низ мансуб донист. Истилоҳи “методҳои сохторӣ” шояд каме носоҳеҳ ҳам бошад, бинобар ин онҳоро инчунин методҳои фароҳамории муҳити мусоид ном бурдан мумкин аст.

1.3.3.6. Шарҳи мухтасар

1.3.4. Воситаҳои ёрирасон дар дарс

Ин ба он маънист, ки расм ё тасвир назар ба ҳазор калима эътимодбахштару нишонрастар аст. Воқеан ҳам мо метавонем ба расм нигоҳ карда, назар ба шунидани сухан дар бораи он ба моҳияти он зудтар сарфаҳм раvem. Машқи **“баҳмут”**, ки дар рафти семинар истифода

да мешавад, инро равшан нишон медиҳад: мо ҳамеша донишҳои гирифтаамонро аз даст медиҳем, агар такрор накунем ва напурсем, ки ҳамсухбати мо маҳз чиро фаҳмида гирифтааст (**“Чиро фаҳмидӣ?, Боз чиро медонӣ?”**).

Ҳангоми иҷро намудани машқи “баҳмут” агар иштирокдорон расми баҳмутро ба ҷойи матни дарозе, ки қариб 13 навъи гуногуни иттилоот дорад, медиданд, талафоти иттилоот то 80% намебуд.

Тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки расмҳо дар зехну хоҳири аксарияти одамон назар ба матн-далелҳо бештар боқӣ мемонанд.

Агар дар даст матни бисёр дошта бошед, онҳоро бо ёрии проектор (ва танҳо дар шакли порчаҳои кӯтоҳ ё калимаҳои алоҳида) нишон диҳед ё ба хонандагон дар шакли мавод тақсим намоед. Ба андозаи ҳуруф диққат диҳед, зеро дар синфхонаи калон адади 20 базӯр ба чашм дида мешавад. Вале фаромӯш накунед, ки аниматсияи аз ҳад бисёр аз мазмун дур мебарад. Ҳамчунин ба муҳолифати байни манзар (фон) ва ранги ҳуруф аҳамияти ҷиддӣ диҳед.

Агар чизеро фаҳмонидан хоҳед, шумо метавонед проекторро оромона равшан кунед. Бо ин амал шумо метавонед бо диққат будани шунавандагони худро кафолат диҳед, зеро онҳо медонанд, ки слайдҳои презентатсия ё навиштаҳо дар флип-чарт ҳоло он қадар муҳим нест, балки шарҳи шумо муҳимтар аст.

Маслиҳати охирин ба вақт дахл дорад: ба ҳисоби миёна қариб 2 дақиқа ба як слайд ҷудо карда мешавад. Ва агар шумо дар ҳар як слайд 5 намуни иттилооти муҳимро ҷой диҳед, он гоҳ ба шунавандгон дар давоми 10 дақиқа лозим меояд, ки 25 навъи иттилоотро гӯш кунанд, фаҳманд, дар хотир гиранд ва ба қадри имкон истифода баранд. Ҳамин тариқ шиор бояд чунин бошад: кам бошад хуб бошад!

1.4. Баъд ва пеш аз бозӣ

Ҳар кор ба он равона мешавад, ки сифати чизеро таъмин ё ҳатто беҳтар намояд.

Ҳамчунин тавре ки ҳар мураббии футбол баъди бозии бобарор ба бозигаронаш тавсияҳо медиҳад ва аз худ мепурсад, ки “чӣ чиз хуб буд?” ва “барои беҳбудии бештар боз чӣ корхоро анҷом дода метавонем”, ба мисли ин ҳар омӯзгор баҳою мулоҳизаҳои иштирокдоронро истифода мебарад, то боз ҳам кораш беҳтар гардида, бештар равнақ ёбад.

Ба ин мақсад ин ё муҳокимаи озодона “Чӣ ба шумо писанд омад/наомад?” истифода мешавад, ё ба иштирокдорон ҷавобҳои қаблан омодашуда пешниҳод мегардад, ки бо онҳо ё розӣ мешаванд ё не (аз рӯйи ҷадвали 5 бала).

	--	-	0	+	++
5. Дастовардҳои инфиродии ҳадафҳои таълим					
а) дар рафти семинар					
сохтори мундариҷаи презентатсияҳоямро, масалан ба воситаи модели пешниҳодшудаи сохторбандӣ аз худ кардам					
тарзи дуруст кор бурдани забони баданро дар раванди презентатсияи иттилоот аз бар намудам					

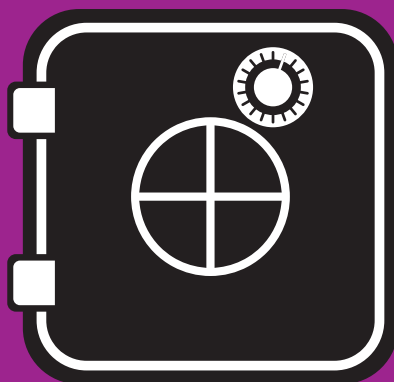
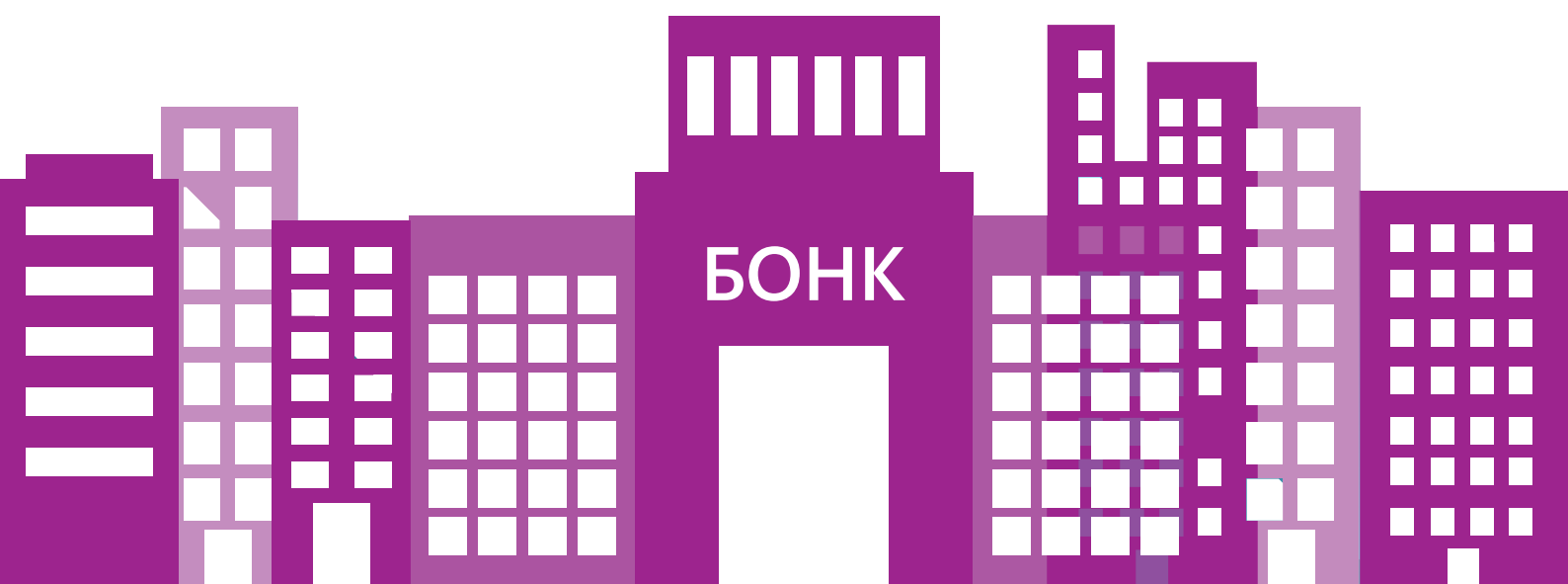
1.5. Маслиҳати охирин

Ҳатто агар шумо ҳамаи маслиҳату тавсияҳои дар боло оварда-ро қабул кунед ҳам ба ҳар ҳол имкон дорад ҳодисае сар занад, ки семинар бебарор анҷом ёбад. Ҳадафҳо амалӣ нашуданд, иштирокдорон норозӣ ва/ё саросема шуданд. Дар ин ҳолат шумо бояд оромиро аз даст надода, дар ин бора ба иштирокдорон ҳарф занед ва баъд аз ин маълумоти гирифташударо дақиқ таҳлил карда, ҷавоби онро ёбед, ки сабаби ноқомию бебарорӣ дар чист. Ва агар ин ҳам кӯмак накунад, пас шумо чораи дигар надоред ба ҷуз он ки семинаро бекор карда, умед бандед, ки дафъаи дигар ҳамааш хуб мегузарад. Ба шумо барор меҳоҳем.

ҚИСМИ 2. ИХТИЁРДОРИИ ДАРОМАД ВА ПАСАНДОЗҲО БАРОИ ҶАВОНОН

Мавзӯи 2.

АСОСҲОИ ИҚТИСОДИЁТ

ҚИСМИ 2. ИХТИЁРДОРИИ ДАРОМАД ВА ПАСАНДОЗҶО БАРОИ ҶАВОНОН

МАВЗҶӢ 2. АСОСҶОИ ИҚТИСОДӢ

2.1. Хонавода

Хонавода – ин истиқомати якҷояи чанд нафар, ки хоҷагии муштаракро пеш мебаранд (хоҷагии хонагӣ, ки аз чанд шахс иборат аст) ё як нафари алоҳида зиндагикунанда (хонаводае, ки аз як нафар иборат аст), ки дар бозор дар навбати аввал ба сифати таъминкунандаи қувваи корӣ баромад карда, талабот ба молу хизматрасониро ба вучуд меоранд. Даромадҳои хоҷагиҳои хонагии хусусӣ аз музди кор ҳангоми кироҷорӣ, ғоида аз ғайрияти соҳибкорӣ, даромад аз сармоя (ғоиз, дивиденд ва ғ.) ва маблағҳои ройгон воридшаванда, яъне трансферҳо (нафақа, ёрдампулӣ ба кӯдакон ва ғ.) иборат мебошад. Хоҷагиҳои хонагии хусусӣ баъди андозбандӣ ва пардохти суғурта қисмати боқимондаи маблағи дар ихтиёр дошта-ро барои истеъмолот ва пасандоз кардан истифода мебаранд.

2.2. Гирдгардиши иқтисодӣ

Агар ба таври сода гӯем, гирдгардиши иқтисодӣ – ин модели ғайрияти кардани давлат аст.

Гирдгардиши одии иқтисодӣ

Ба модели гирдгардиши одии иқтисодӣ хонавода ва корхонаҳо дохил мешаванд. Корхонаҳо мол истеҳсол мекунанд, хоҷагиҳои хонагии хусусӣ бошанд онро истеъмолот мекунанд. Дар ин маврид хоҷагиҳои хонагии хусусӣ ба ихтиёри онҳо омилҳои истеҳсолот: меҳнат, замин ва сармояро пешниҳод мекунанд. Аз ин омилҳо корхонаҳо мол истеҳсол мекунанд ва хизмат мерасонанд. Мисоли сода коргарест, ки дар охири моҳ дар корхонае, ки кор мекунад,

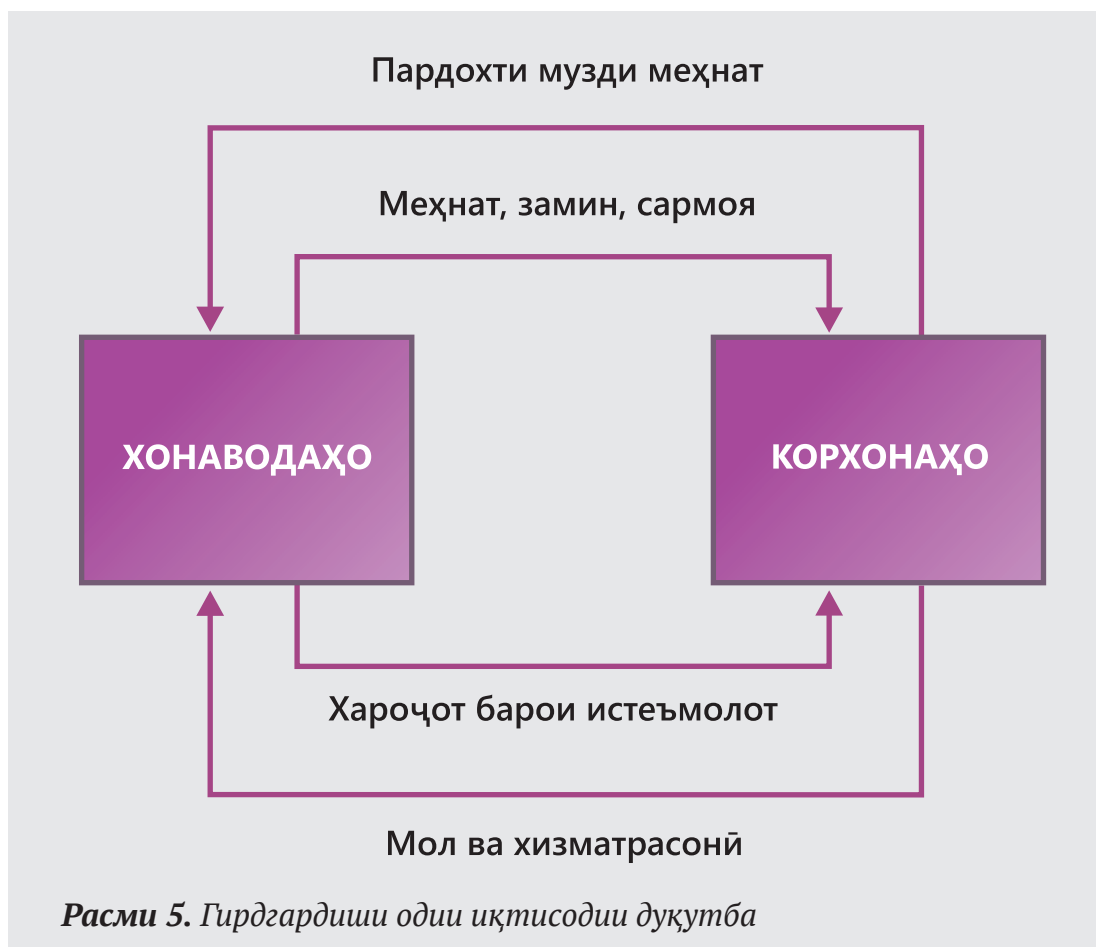
музди меҳнаташро мегирад. Дар ин ҳолат меҳнат ба пул мубодила карда мешавад.

Ба мисли ҳар гуна модели иқтисодӣ, модели гирдгардиши одии иқтисодӣ инъикоси комили воқеият нест. Воқеият дар ин маврид ба андозаи назаррас сода аст. Дар ин ҷо танҳо робитаҳои муҳимми дутарафа нишон дода шудаанд. Дар ҳақиқат ҳазорҳо хоҷагиҳои хонагии хусусӣ мавҷуданд. Ин хоҷагиҳо ба андозаи баробар пул харҷ намеkunанд. Бо вучуди ин, хоҷагиҳои хонагии хусусӣ дар ин ҷо ҳамчун як субъект нишон дода шудаанд, зеро онҳо мақсадҳои усулан якхеларо пайгирӣ меkunанд: онҳо омилҳои истеҳсолоти худро пешниҳод карда, бар ивази ин одатан, пул мегиранд, ки бо ёрии он метавонанд дар навбати худ чизеро харидорӣ kunанд. Ин чиз ба корхонаҳо низ дахл дорад. Корхонаҳои гуногун вучуддоранд, вале ҳар кадом фаъолияти алоҳидаро анҷом медиҳанд, ки барои он омилҳои истеҳсолот зарур аст.

Гардиши мол: барои истеҳсоли мол корхона ба захира эҳтиёҷ дорад, ки онро инчунин омили умумии истеҳсолот меноманд. Дар модели гирдгардиши иқтисодӣ се омили истеҳсолот: меҳнат, замин ва сармоя аҳамияти муҳим дорад.

Омили истеҳсолот – меҳнат дар мисоли боло оид ба музди меҳнат аллакай тавсиф карда шуд. Одамон дар корхонаҳо кор карда, охири моҳ музди меҳнаташонро ба сифати подоши меҳнат мегиранд. Омили дигари истеҳсолот – сармояро корхонаҳо аз хоҷагиҳои хонагии хусусӣ дар шакли қарз (кредит) ба даст меоранд. Баъди гузашти муддати муайян корхонаҳо бояд қарзи гирифтаашонро якҷо бо фоизҳои истифодаи қарз бозпас ба хоҷагиҳои хонагии хусусӣ баргардонанд. Омили севуми истеҳсолот – заминро корхонаҳо аз хоҷагиҳои хонагии хусусӣ ба иҷора мегиранд. Дар навбати худ хоҷагиҳои хонагии хусусӣ барои ин иҷорапулӣ мегиранд. Бо ёрии омилҳои истеҳсолот корхонаҳо метавонанд молу маҳсулоти зарурӣ истеҳсол ва хизматрасонӣ kunанд.

Гардиши пул: мубодила аз хизмате, ки расонида мешавад ва пардохт барои он иборат аст. Ба сифати пардохт бештар пул истифода мешавад. Аз як тараф корхонаҳо барои истифодаи омилҳои истеҳсолот пардохт анҷом медиҳанд ва аз тарафи дигар хоҷагиҳои хонагии хусусӣ молу хизмат харидорӣ карда, ба воситаи пул онҳоро пардохт меkunанд.

Гирдгардиши васеи иқтисодӣ

Гирдгардиши одии иқтисодӣ наметавонад ҳамаи ҳодисаҳои иқтисодиро ифода намояд. Илова бар ду субъекти иқтисодӣ - хонавода ва корхонаҳо дар гирдгардиши васеи иқтисодӣ боз бонкҳо ва давлат низ иштирок мекунад.

Давлат: давлат субъекти нави гирдгардиши васеи иқтисодист. Бинобар ин, ба модели мо боз пардохтҳои трансфертӣ барои хонавода ва корхонаҳо (нафақа, кӯмакпулӣ ба кӯдакон, мусоида (субсидия) ва ғ.) дохил кардан мумкин аст. Давлат инчунин барои фаъолиятҳои дигар (сохтмон, амният, инфрасохтор, идорасозӣ, тандурустӣ, фарҳанг, таҳқиқот ва ғ.) пул сарф мекунад. Барои он ки

давлат чунин хароҷотро маблағгузорӣ кунад, манбаи воридшавии маблағ зарур аст. Чунин манбаъ андозпулиҳост, ки хоҷагиҳои хонаводагии хусусӣ, бонкҳо, корхонаҳо ба давлат месупоранд.

Бонкҳо: бонкҳо низ дар гирдгариши васеи иқтисодӣ субъекти нав маҳсуб мешаванд. Зеро дар ҳаёти воқеӣ хоҷагиҳои хонагии хусусӣ бевосита ба корхонаҳо қарз намедиханд. Ҳамин тавр бонкҳо дар байни хонавода ва корхонаҳо нақши миёнаравро бозӣ мекунанд. Хонавода метавонад ба бонк пул гузошта ғоиз гирад. Бонк дар навбати худ ин пулҳоро метавонад дар шакли қарз ба корхонаҳо пешниҳод намояд. Инчунин корхонаҳо барои истифодаи маблағҳои қарзӣ бояд ғоиз пардохт кунанд. Андозаи ин ғоизҳо назар ба ғоизҳое, ки хонавода мегиранд, баландтар аст. Маҳз фарқи ҳамин ғоизи амонат ва қарз даромади бонк ба ҳисоб меравад. Ҳамин тариқ, агар касе дар бонк пули худро ба амонат гузорад, бонк метавонад ин маблағро ба корхонаҳо сармоягузорӣ кунад. Бинобар ин, дар иқтисодиёт ба тарзи сода чунин меҳисобанд, ки амонат ҳамчунин маънои сармоягузорию низ дорад.

2.3. Вазифаҳои пул

Дар ҷамъият агар пул намебуд одамон ночор молро ба мол, масалан пахтаро бо помидор мубодила мекарданд. Вале дар ин маврид онҳо ба чунин мушкилот дучор мешуданд – бояд касеро пайдо мекарданд, ки розӣ мешуд маҳз моли онҳоро ва маҳз ба ҳамон миқдоре, ки доранд, иваз намояд.

Шарти зарурие, ки пул вазифаҳояшро метавонад дар сатҳи зарурӣ иҷро намояд, - ин доштани сифатҳои зерин аст:

- қобили қабул будан (эътирофи он аз тарафи умум);
- истифодаи муносиб (гардишпазирӣ, фарқшавандагӣ, шинохташавандагӣ);
- тақсимшавандагӣ;
- қобили ниғаҳдорӣ будан;
- устуворӣ дар муқобили сохтакорӣ (тақаллубкорӣ);
- ҳамгунӣ (қобилияти якхелаи харидории ҳар кадом навъи пул).

Ченаки арзиш. Пул дар вазифаи ченаки арзиш (нарх) имкон медиҳад, ки миқдор ва ҳатто сифати молҳои гуногун бо ҳамон як воҳиди ҳисоб андоза ва ба ҳисоб гирифта шавад. Мо нархи молро номбар карда, бо ин роҳ арзиши ин молро андоза мекунем (масалан, килои ангур 8 сомонӣ мебошад, як ҷуфт пойафзол – 80 сомонӣ аст, компютер – 1500 сомонӣ аст ва ғ.).

Имконияти андозагирӣ ва муқоиса кардани арзиши мол шартӣ якуми ҳамарзишӣ, баробарии мубодила ба ҳисоб меравад. Бояд ба он таваҷҷуҳ зоҳир кард, ки барои чен кардани нархи мол ҳуди пул лозим нест – вай вазифаи ченаки арзишро ҳаёлан – ҳамчун тимсоли фикран тасаввуршаванда иҷро мекунад.

Воситаи пардохт. Ба вазифаи пул ҳамчун воситаи муомилот бевосита вазифаи пул ҳамчун воситаи пардохт наздик мебошад. Ин вазифа дар заминаи рушди муносибатҳои қарзӣ ба миён омадааст. Дар муқоиса бо вазифаи воситаи муомилот, ки пул онро ҳангоми хариду фурӯши мол бевосита иҷро карда, гардиши мутақобили молу пулро дар назар дорад, вазифаи пул ҳамчун воситаи пардохт бо гардиши мутақобили мол пайваست нест. Ин ҷо гардиши мол шакли зеринро мегирад: “М- У... У - П”, ки дар ин ҷо У – уҳдадории қарзист, ки баъди пардохт шуданаш қатъ мегардад. Дар ин ҳолат адо кардани уҳдадории қарзӣ зинаи ниҳоии амали хариду фурӯш ба ҳисоб меравад.

Ба сифати вазифаи воситаи пардохт пул ҳамчун олооти пардохти уҳдадориҳои гуногуни қарзӣ, аз ҷумла: баргардонидани қарз, пардохти андоз, пардохти ҳаққи хизмати коммуналӣ, пардохти музди кор ва ғ. мебошад.

Дар шароити иқтисоди бозорӣ пул ҳамчун воситаи пардохт шумораи зиёди соҳибкоронро, ки қарзро зиёд истифода мебаранд, ба ҳам муттаҳид месозад. Дар сурати дер баргардонидани қарз дар яке аз зинаҳои силсилаи пардохт ҳамаи занҷираи уҳдадориҳои қарзӣ ҳалалдор мешавад, ки ин метавонад ба муфлисшавии оммавӣ боис гардад.

Воситаи пасандоз (андухт). Вазифаи пул ҳамчун воситаи пасандоз ё андухт дар шароити муносибатҳои бозорӣ ба дорандагони

он имкон медиҳад, ки ҳар гуна молу хизматрасонию харидорӣ на-
моянд. Бинобар ин, пул ба сифати таҷассумгари боигарию сарват
табдил меёбад. Вобаста ба ин хоҳиши пасандоз кардан ва андухта-
ни пул ба миён меояд. Вале барои ин зарур аст, ки пул аз муомилот
гирифта шавад, яъне гардиши пул қатъ карда шавад. Зиддият бай-
ни бемаҳдудиятии сифатии пул (ҳамчун воситаи умумии пардохт)
ва маҳдудияти миқдории он ҳавасмандиро ба андухт зиёд меку-
над. Пул як муддат аз доираи муомилот (гардиш) баромада, ҷамъ
мешавад ва ба воситаи пардохтҳои оянда табдил меёбад.

Воситаи муомилот. Вазифаи пул ҳамчун воситаи муоми-
лот дар рафти мубодилаи мол аз рӯи нақшаи “мол - пул - мол”
(М-П-М) зоҳир мегардад, ки аз ду амал ба миён меояд: фурӯши
мол (М-П) ва хариди мол (П-М). Ҳамин тариқ дар раванди мубоди-
ла пул нақши миёнаравро бозӣ мекунад.

Мубодила бо ёрии пул имкон медиҳад, ки сарҳадҳое, ки
(сарҳадҳои инфиродӣ, замони ва фазои) мубодилаи натуралиро
(бартерӣ) ба вучуд меоранд, аз байн бардошта шавад. Ҳангоми му-
бодила бо пул мутобиқати тарафайни талаботи соҳибони молҳои
мубодилашаванда талаб намегардад ва имкон пайдо мешавад, ки
амали хариду фурӯш дар замон ва фазо қатъ гардад. Иваз карда-
ни механизми муомилоти бартерӣ ба механизме, ки пулро ҳамчун
воситаи муомилот истифода мебарад, ба камшавии хароҷоти
муомилот оварда мерасонад. Мубодилаи пул нисбат ба бартер
кӯшишу вақти нисбатан камтарро тақозо мекунад. Бо кам кардани
хароҷоти муомилот пул ба рушду равнақи савдо ва истеҳсолот та-
кон бахшид.

Вазифаи воситаи муомилотро пули воқеӣ адо мекунад, яъне
ин гуна пул воқеан ҳам бояд ҳангоми мубодила иштирок кунад ва
ҳамзамон чунин пул дар мубодила дар як лаҳзаи кӯтоҳ иштирок
карда, доимо аз як муомила ба муомилаи дигар ҷой иваз мекунад.
Пул дар силсилаи анҷом додани муомилот нақши миёнаравиро
иҷро карда, доимо дар гардиш қарор дорад. Ҳолате, ки дар он пул
нақши миёнарави яклаҳзаинаро мебозад, ҳангоми мубодила им-
кони мубодила шудани пулҳои нокомил, яъне пулҳои, ки арзиши
ашёи надоранд, ба вучуд меорад.

Пули ҷаҳонӣ. Вазифаи пули ҷаҳонӣ дар ҳисоббаробариҳо ва муносибатҳои тарафайни кишварҳо, инчунин байни шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ – резидентҳои кишварҳои гуногун ифода мешавад. Ҳангоми чунин ҳисоббаробариҳо ва муносибатҳои тарафайн пул барои пардохти молҳои харидоришуда, ҳангоми анҷом додани амалиёти қарзӣ ва дигар амалиётҳо истифода мегардад. То солҳои 70-ум асри XX нақши пули ҷаҳониро филизоти асил (дар навбати аввал тилло дар шакли танга ва сабика) бозӣ мекард. Дар айнаи замон ҳангоми ҳисоббаробариҳо ва пардохтҳои байналмилалӣ нақши пули ҷаҳониро, асҳорҳои озод табдилшавандаи кишварҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ пешрафта (долари ИМА, йена, фунт стерлинг ва ғ.), инчунин асҳорҳои коллективи байналмилалӣ (СДР ва евро) бозӣ мекунад.

2.3.1. Пули милли

Таърихи муомилоти пулӣ дар сарзамини тоҷикон

Тоҷикон аз зумраи халқҳои мебошанд, ки таърихи муомилоти пулӣ дар қаламрави суқунаташон ба умқи ҳазорсолаҳо тӯл кашида, аз даврони салтанати сулолаи ориёии Ҳахоманишиҳо (асри V пеш аз милод) сарчашма мегирад.

Аммо давраи ривочу равнақи муносибатҳои молию пулӣ дар таърихи бостони ниёгон ба айёми ҳукмронии сулолаи Юнону Бохтарӣ рост меояд, ки сарзамини Тоҷикистони имрӯзаро низ дар бар мегирифт. Асосгузори ин сулола яке аз ҳокимони селевкии Бохтар Дiodот буд, ки соли 256 пеш аз милод аз давлати Селевкиён ҷудо шуда, ҳамон сол сиккаҳои давлати навбунёдро дар шаҳри Бактра (Балхи имрӯза дар шимоли Афғонистон) бо симои худ ба муомилот баровард. Минбаъд, маркази сикказании Бохтар сиккаҳои нуқра (тетрадрахма, драхма) ва баъдтар сиккаҳои мис (халк)-ро бо тасвири нимпайкараи шоҳони ин сулола – Евтидем, Демитрий, Евкратид, Ҳелиокл ва ғайра зарб мезаданд, ки ҳангоми ковишҳои бостоншиносӣ дар 11 минтақаи Тоҷикистони ҷанубӣ бозёфт гардидаанд.

Сиккҳои юнону бохтарӣ бо санъати баланди тасвирӣ сохта шудаанд, ки ба қавли санъатшиносон назари онҳо ҳатто дар ҳуди Юнони Қадим вучуд надошта, аз ҷумлаи шоҳкорҳои санъати тасвирии ҷаҳонӣ доништа шудаанд.

Евтидем (тетрадрахма, нуқра)

Марҳилаи нави рушди миқдорӣ ва сифатии муомилоти пулӣ дар сарзамини ниёкон ба давраи Империяи бузурги Кӯшониён (асрҳои I-V милод) рост меояд.

Дар аввали асри I милод пешвои яке аз панҷ қабилаи юейчӣ (номгузори чинӣ) Качула Кадфиз қабिलाҳои дигари ҳамтаборашро ба итоати худ дароварда давлати Кушониёнро таъсис дод, ки дар замони набераи ӯ Канишкаи Бузург сарзамини паҳновареро аз резишгоҳи рӯди Ганг

дар ҷанубу ғарб то қаторкӯҳи Ҳисор дар шимолу шарқ дар бар мегирифт. Кӯшонониҳо ба забони бохтарӣ (яке аз забонҳои бостонии тоҷикон) ҳарф мезаданд ва симои ориёӣ доштанд. Онҳо аз тилло ва мис ба миқдори зиёд бо тасвири шоҳонашон Качула Кадфиз, Вима Такту, Вима Кадфиз, Канишка, Хувишка ва дигарон сикка мезаданд.

Дар рӯи сиккаҳои кушонӣ тасвири шоҳони кушонӣ ҳангоми ниёиш дар назди маъбади оташ инъикос ёфтааст. Дар паси онҳо бошад, сурати эзадони зардуштӣ - Оташ, Вад (Бод), Михр, Фарр, Нана; ҳиндӣ - Буддо, Шива, Кришна; мисрӣ - Серапис, Исида; юнонӣ - Зевс, Гелиос тасвир ёфтаанд, ки аз таҳаммулпазирии мазҳабии аҷдоди мо шаҳодат медиҳад, ки боиси ифтихори мост.

Тасвири сикаҳои
1. Вима Такту,
2. Вима Катфиз,

Тасвири сиккаҳо
3. Канишкаи Бузург,
4. Хувишка

Баъд аз сукути империяи Кушониён, Осиёи Миёна амалан аз ҳудуди империяҳои қудратманд берун монд, зеро ба Ҳафталиён (асрҳои IV-VI) ва Ҳокони турк (асрҳои VI-VIII), ки баъд аз Кушониён дар сарзамини Осиёи Миёна ҳукмронӣ мекарданд, бунёди давлати мутамаркази дорои иқтисод ва бозори пулии воҳид муяссар нагарадид. Дар чунин ҳолат шоҳон ва моликони маҳаллии Осиёи Миёна сиккаҳои худро ба муомилот бароварданд (тибқи баъзе маълумот дар ин замон то 200 нафар сикка зарб зада мешуд). Дар байни онҳо бухорхудотҳо (ҳокимони Бухоро) ҷойгоҳи махсус доштанд. Сиккаҳои онҳо, ки ба тақлиди сиккаҳои сасаниён, бо тасвири шоҳони ин сулола, хусусан Баҳроми V ва Пироз зарб зада мешуданд, дар қаламрави Мовароуннаҳр ва фарохтар аз он гардиш мекарданд.

Сиккаҳои
бухорхудотӣ
бо тасвири
шоҳи сасаниён
Баҳроми V.

Авҷи аълои муомилоти пулӣ дар ибтидои асрҳои миёна маҳз ба даврони сулолаи Сомониён рост меояд.

Намояндаи барҷастаи ин дудмон Исмоили Сомонӣ (892-907) сараввал сарҳадоти давлати худро аз тохтутозҳои бодиянишинон эмин сохта, сипас ба қорҳои созандагӣ - ободониҳои шаҳру деҳот, сохтмони роҳҳо ва қорвонсаройҳо иқдом намуд. Ба гувоҳии сайёҳон ва ҷуғрофияшиносони асри X теъдоди қорвонсаройҳо дар

он аҳд то ба 10.000 расида буд, ки онҳо аз лиҳози амният ва шароити будубоши муносиб барои корвонҳо пурра таъмин буданд. Ҳамин тавр, иқдоми пешгирифти давлати Сомониён боиси рушду нумуи бесобиқаи иқтисод, тиҷорат ва тавсеаи иқтисодии байналмилалӣ он гардид.

Бо мақсади таъмин намудани талаботи рӯзафзуни тиҷорати дохилӣ ва байналмилалӣ дар давлати Сомониён низоми пулии нодире ба роҳ монда шуда буд, ки дар он панҷ навъи пул: динор (сиккаи тилло), дирҳам ва дирҳамҳои шикаста (сиккаҳои нуқра), фалс (сиккаи мис) ва дирҳамҳои минтақавӣ навъи бухорхудотӣ (ғитрифӣ, муҳаммадӣ ва мусайябӣ) истифода мешуданд.

Дирҳам - воситаи асосии пулӣ дар тиҷорати байниминтақавӣ ва байналмилалӣ буда, дар 46 зарробхона, аз ҷумла дар Ҳулбук (маркази Хатлон), Вахш ва Рашт сикка зада мешуд.

Дирҳам дар ибтидо бо вазни 2,9 гр. бароварда мешуд ва дар замони Исмоили Сомонӣ ҳиссаи нуқраи ҳолиси он то ба 92 - 100% мерасид.

Наср б.Аҳмад (914-943)

Ниуҳ б.Мансур (976-997)

Яке аз вижагиҳои дирҳам ин буд, ки дар муомилот на танҳо ҳамчун воситаи пулии фарогир (универсалӣ) истифода мешуд, балки дар тиҷорат бо Русия ва мамлики Аврупо ба сифати мол ба савдо гузошта мешуд ва дирҳамҳои “исмоилӣ” дар кишварҳои Ғарб бозори васеъ ва серхаридаи худро пайдо намуда буданд.

Аз ин ҷост, ки дар Русия ва мамлики Ғарб, бештар аз 500 дафинаи дирҳамҳои сомонӣ ва мусулмонӣ бозёфт гардидаанд. Танҳо дар Шветсия 62 дафинаи дирҳамҳои Сомониён кашф гардидааст, ки 38807 сиккаро дар бар мегирад.

Дар Русияи Қадим дирҳамҳои сомонӣ ба сифати воситаи пулии ин кишвар гардиш менамуданд.

Яке аз падидаҳои нодирӣ низоми пулии Сомониён истифодаи дирҳамҳои шикаста буд, ки дар додугирифтӣ нақдӣ ба сифати пули майда истифода мешуданд ва соҳаи хоси гардиши худро дар муомилот доро буданд. Бо ин мақсад дирҳамҳои яклухтро ба қисмҳои муайян (то 12 пора) тақсим менамуданд.

Ҷолиби таваҷҷуҳ аст, ки дар муомилоти пулии давлати Руси Киев низ дирҳамҳои шикаста, бо номи “резана” гардиш мекарданд.

Фалс (Фулус). Сиккаи мисӣ буд, ки дар саросари давлати Сомониён зарб зада мешуд ва воситаи асосии пулӣ дар савдои чакана ба ҳисоб мерафт. Қурби фалс нисбат ба дирҳам мувофиқи маълумоти с. 921 бо таносуби 24 фалс=1 дирҳам муқаррар гардида буд.

Фулуси сомониён
(мис)

в) Сиккаҳои минтақавӣ. Азбаски дирҳамҳои нуқра бештар ба самти Аврупо содир мешуданд, бино ба тақозои аҳоли, барои қонё намудани талаботи муомилоти дохилӣ бо пули нақд, сиккаҳои маҳалӣ бароварда мешуданд.

Давлати Сомониён, ки беш аз сад сол дар Мовароуннаҳр, Хуросон ва як қисми Эрон пойдор буд, ба сабабҳои мухталиф, аз ҷумла хиёнати сарлашкарони туркбораи - Сабуктегин, Фоик Алии Самҷурӣ, тавассути ӯрдуи ғосиби Қарахониён тахти фармондеҳии Арслон-илок Наср, ки бо номи Илокхон маъруф аст, аз байн рафт.

Пас аз шикасти давлаи Сомониён ва дар қаламрави Осиёи Миёна рӯи кор омадани сулолаҳои туркию муғулӣ (Қарахониҳо, Ғазнавиён, Салҷуқиҳо, Хоразмшоҳиён, Ҷағатоиҳо, Темуриён, Шайбониён, Аштирхониҳо ва Манғитҳо) муомилоти пулӣ бо истифода аз сиккаҳои филизӣ лаҳзае қатъ нагардида буд. Дар марказҳои сикказанӣ тангаҳои сулолаи ҳоким одатан бо зикри исми лақаби подшоҳ (ҳоким), маҳалу соли сикказанӣ бароварда мешуданд.

Дар тангаҳои аксарияти ин сулолаҳо исм ва лақаби халифаи замон ва калимаи тайиба “Ло Илоҳа илал-лоҳу Муҳаммадун Расулаллоҳ” низ сабт гардидааст.

Дар Осиёи Миёна дар асрҳои миёна ривочу равнақи бесобиқаи муомилоти пулӣ, хусусан дар соҳаи муомилот бо истифодаи тангаҳои мис (фулус) ба давраи салтанати темуриён (1370-1501) рост меояд. Дар қаламрави Тоҷикистон даҳҳо дафинаи тангаҳои Темуриён бозёфт гардидааст.

Баъд аз марги Темури Ланг бо заиф ва нотавон шудани ҳукумати марказӣ муомилоти пули ба бухрони шадид рӯ ба рӯ гардид.

Дар чунин ҳолат ҳокими темурии онвақтаи Ҳисори Шодмон Хусравшоҳ, дар соли 907 (1501-1502) ислоҳоти пулиро рӯи қор овард, ки тибқи он низоми пули навин дар асоси сиккаи дудинора бунёд гардид. Шакли зоҳирии тангаҳои хусравшоҳӣ аз дигар тангаҳои Темуриён ва пеш аз онҳо қомилан фарқ мекард: дар паси ин тангаҳо сурати ғизол дар байни буттазор тасвир ёфта, навиштаҷоти рӯи онҳо танҳо ба забони тоҷикӣ таҳрир гардидааст.

Сиккаҳои Хусравшоҳ
дар се зарробхона -
Ҳисор, Қундуз, Тирмиз
бароварда.

Шоистаи зикр аст, ки навиштаҷоти тангаҳои темуриён ва воқасин сулолаи туркӣ - манғитҳо танҳо ба забони тоҷикӣ (форсӣ) навишта мешуданд. Навиштаҷоти аввалин пулҳои қоғазӣ дар Осиёи Миёна, ки солҳои 1918-1920 дар Аморати Бухоро чоп мешуданд ба забони аксарияти аҳолии ин сарзамин - тоҷикон навишта шудаанд. (Мисол:

дар рӯи пули қоғазӣ бо арзиши 10.000 танга омадааст: “Зарби Бухорои Шариф. Қалби (қалбакии) ҳаминро касе бисозад мувофиқи шарҳи шариф ба ҷазо мерасад”).

Нахустин пули қоғазии
Аморати Бухоро бо арзиши
10 000 танга.

Мавриди зикр аст, ки тамоми навиштаҷоти пули аввалини аморат ба забони тоҷикӣ (форсӣ) ва ҳуруфи форсӣ мебошад, Масалан, дар доираи марказии пул навиштаи “зарби Бухорои Шариф. Қалби ҳаминро касе бисозад мувофиқи шаръи шариф ба ҷазо мерасад”, (нигошта) ҷойгир шудааст.

Ислоҳоти пулӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар солҳои Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ду маротиба ислоҳоти пулӣ гузаронида шуд:

1. 10 майи соли 1995 пули милли – рубли тоҷикӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муомилот бароварда шуд;
2. 30 октябри соли 2000 воҳиди нави пули миллии кишвар “сомонӣ”, ки ба ифтихори асосгузори аввалин давлати мутамаркази тоҷикон Исмоили Сомонӣ (849-907) номгузорӣ шудааст, ба муомилот бароварда шуд.

Аввалин ислоҳоти пулӣ

Бонки миллии Тоҷикистон бо қарори Комиссияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҷорӣ намудани пули милли аз 6 майи соли 1995, № 8 (324) 10 майи соли 1995 дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон пули милли - рубли тоҷикии барориши соли 1994-ро бо арзиши 1, 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500, 1000 рубл ба муомилот баровард.

Мутобиқи қарори мазкур механизми барориши пули милли чунин таҳия гашта буд, ки он хусусияти афзоиши пул ва тағйирёбии иқтисодии харидории онро дар тӯли солҳои 1992 то 1994 дар шакли нақдӣ ва ғайринақдӣ бояд ба инобат мегирифт. Аз ин лиҳоз таноқуби иваз намудани рубли тоҷикӣ чунин сурат гирифт:

- нисбат ба пули нақд ва пасандозҳои то 1 январи соли 1993 ташкилшуда 100 ба 1;
- нисбат ба маблағҳои худии ташкилотҳо ва бақияи маблағҳо дар суратҳисобҳо 1000 ба 1;
- нисбат ба пасандозҳо ва коғазҳои қиматнок, ки аз 1 январи соли 1993 то 10 майи соли 1995 ташкил шудаанд, 1200 ба 1.

Ҷумҳурии Тоҷикистон зимни ин ислоҳоти пулӣ дорои нишонаи дигари давлатдорӣ – пули миллии худ гашт ва ниҳоят низоми ягона ва мустақили пулиро ташкил намуд.

Ислоҳоти пулии дуҷум

Вобаста бо муътадил гардидани вазъи сиёсӣ ва иқтимоию иқтисодии мамлакат зарурати гузаронидани ислоҳоти дуҷуми пулӣ ва ба муомилот баровардани пули дорои унсурҳои ҳимоявии муосир, ки мебоист ҳамзамон мероси таърихӣ фарҳангии тоҷиконро таҷассум намояд, ба миён омад.

Бо ташаббуси Пешвои миллат Гурӯҳи корӣ барои ба муомилот баровардани пули милли ташкил дода шуд, ки ба он ҳуди Сарвари давлат роҳбарӣ мекард. Бо мақсади сари вақт чоп намудани пулҳои милли соли 1999 Бонки миллии Тоҷикистон барои чоп на-

мудани пули миллӣ бо корхонаи Giesecke & Devrient GmBx (Олмон) шартнома ба имзо расонд.

Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 октябри соли 2000, №415 дар хусуси аз таърихи 30 октябри соли 2000 ба муомилот баровардани воҳиди нави пули миллии кишвар “сомонӣ”, ки ба ифтихори асосгузори аввалин давлати мутамаркази тоҷикон Исмоили Сомонӣ (849-907) номгузорӣ шудааст, эълон гардид ва пулҳои қоғазӣ бо арзиши 1, 5, 10, 20, 50, 100 сомонӣ ва воҳиди хурди он бо арзиши 1, 5, 20, 50 дирам ба муомилот бароварда шуданд.

Дар пулҳои қоғазии нав расми арбобони бузурги гузашта ва муосири халқи тоҷик, ҳамчунин тасвири ёдгориҳои меъморӣ ва таърихии Тоҷикистон, ашёи санъату ҳунари мардуми тоҷик ҷой дода шудааст.

Унсурҳои ҳимоявии пули «сомонӣ» тамоми воситаҳои пешрафтаи дар он замон маъмулро дар бар гирифтаанд.

Бо мақсади такмили сохтори низоми пулии кишвар бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 августи соли 2001, аз таърихи 3 сентябри ҳамон сол тангаҳои филизӣ бо арзиши 1, 3, 5 сомонӣ ва 5, 10, 20, 25, 50 дирам аз тарафи Бонки миллии Тоҷикистон ба муомилот бароварда шуданд.

Ислоҳоти мазкур анҷоми мантиқии давраи барқароршавии шабакаи бонкӣ, такмили сиёсати пулию қарзӣ ва ташкили низоми миллии пулӣ буда, дар китоби рушду такомул ва вусъату инкишофи ҳаматарафаи бахши молиявии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон саҳифаи нав боз намуд.

Пули қоғазии “Сомонӣ”

Қоғазии пул: сад дар сад аз нахи пахта сохта шуда, дорои нахҳои ҳимоявии беранг мебошад, ки дар зери шӯъҳои ултрабунафш бо рангҳои дурахшандаи сурх, кабуд ва сабз намудор мешаванд.

Тарзҳои чоп:

металлографӣ:

дар рӯи пул - расм, ҳамаи матнҳо, рақамҳои ифодакунандаи ар-

зиши пул, навори нақшдори дурангаи амудӣ, Нишони давлатии Тоҷикистон, аломати рамзӣ барои нобиноён, имзои шахсони масъул.

Офсетӣ:

дар рӯи пул - резахатакҳои заминаи пул, ки рафта-рафта аз як ранг ба ранги дигар тағйир меёбанд (чопи ирис), тасвири заминавии қисмати марказии пул, гулнақшҳои тарафи рост, тасвирҳои ба ҳам пайвандшаванда, нақши "гули лола" бо унсури зидди нусхабардории "РЕАК" дар паси пул - тамоми тасвирҳо ва навиштаҳо.

Барҷаста:

дар рӯи пул - рақамҳои силсилавии пул.

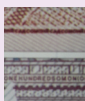
Унсурҳои асосии ҳимоявии пул:

1. Нишонаи обӣ: тасвири чандтобишаи расми шахси рӯи пул, ки дар муқобили рӯшноӣ дида мешавад.

2. Риштаи ҳимоявӣ: навори филизии дохили пул, ки зоҳиран шаш порча буда, ҳангоми дар муқобили рӯшноӣ дидан ҳамчун риштаи яклухти хиратоби матни такроршавандаи "БМТ" бо тасвири роставу чаппа намоён мешавад.

3. Резанавишт: дар рӯи пул - резаматн ба забони тоҷикӣ, ки арзиши пулро ифода мекунад; дар паси пул резаматн ба забони англисӣ, ки арзиши пулро ифода мекунад.

4. Унсури чопию нақшкӯби зидди нусхабардорӣ: ҳангоми таҳти кунҷҳои гуногун мушоҳида намудани пул дар нақши "гули лола" чандин рақами хираву равшан намоён мешавад, ки арзиши пулро ифода мекунад.

5. Тасвирҳои бо ҳам пайвандшаванда: унсурҳои тасвир, ки дар дохили доираҳои сафедранги харду рӯи пул ҷойгир шудаанд, ҳангоми дидан дар муқобили рӯшноӣ ба ҳам пайваست шуда, нишони Бонки миллии Тоҷикистонро ташкил медиҳанд.

6. Кинеграмма: ҳангоми тағйир додани кунчи рӯшноии навори амудии филизӣ, тасвири нишони Бонки миллии Тоҷикистон ва матнҳои тоҷикию англисӣ, ки дар рӯи он дарҷ гардидаанд, бо рангҳои гуногун медурахшанд.

7. Нишона барои нобиноён: шаклҳои ҳаштгӯшаи дар поёни қисмати сафеди пул ҷойгиршуда дорои хосияти барҷастагӣ мебошанд, ки бо даст ҳис карда мешаванд.

8. Ҳимояи магнитӣ: рақами силсилавии уфуқии воқеъ дар кунчи болоии тарафи чапи пул дорои хосияти магнитӣ мебошад.

Z. Ҳимояи лазерӣ: дар ҳолати тағйирёбии кунчи биниши қисмати поёни кинеграмма дар номиналҳои пули 20-500 сомонӣ се рақами охири силсилавии уфуқии пул бо ранги торик ва равшан ҷило медиҳад.

X. Тасмачаи голографӣ: Тасмача бо матни «National Bank of Tajikistan» дар кунчи чап ва рақами “200” дар кунчи рости он. Ҳангоми тағйир додани кунчи рӯшноии пул, тасвири нишони Бонки миллии Тоҷикистон ва матнҳои тоҷикию англисӣ, ки дар рӯи он дарҷ гардидаанд, бо рангҳои гуногун медурахшанд. дар маркази голограмма нишони бонк ва шуъоҳои аз он бароянда дурахши хоса доранд.

«Равзанаи ҳимоявӣ»:

Ҳангоми дар муқобили рӯшноӣ дидани пул дар дохили равзана тоҷ ва нишонни Тоҷикистон намудор мешавад.

Андоза:

1 сомонӣ	—	141мм x 65мм;
3 сомонӣ	—	141мм x 65мм;
5 сомонӣ	—	144мм x 65мм;
10 сомонӣ	—	147мм x 65мм;
20 сомонӣ	—	150мм x 65мм;
50 сомонӣ	—	153мм x 65мм;
100 сомонӣ	—	156мм x 65мм;
200 сомонӣ	—	159мм x 68мм;
500 сомонӣ	—	162мм x 71мм

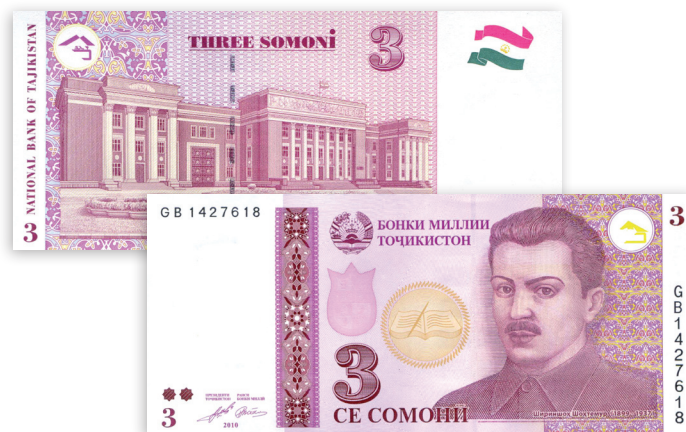
Расми бинои Бонки миллии
Тоҷикистон

Расми Мирзо Турсунзода
(1911-1977) шоир,
арбоби ҷамъиятиву
сиёсии Тоҷикистон

Бинои Маҷлиси Олии
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Шириншоҳ Шоҳтемур
(1899 - 1937) қаҳрамони
Тоҷикистон, арбоби
давлатии Тоҷикистон

Оромгоҳи Абӯабдуллои
Рӯдакӣ дар шаҳри
Панҷакент

Садриддини Айни
(1878-1954) Қаҳрамони
Тоҷикистон,
асосгузори адабиёти
муосири тоҷик

Мақбараи Мир
Сайид Али
Ҳамадонӣ дар
ш.Кӯлоб

**Мир Сайид Али
Ҳамадонӣ**
(1314-1384),
мутафаккир ва
шоири тоҷик

Қалъаи Ҳисор

Абӯалӣ ибни Сино
(980-1037)
олим, энциклопедисти
бузурги халқи тоҷик

Чойхонаи "Сино"
дар ноҳияи Исфара

Бобоҷон Ғафуров
(1908-1977)
Қаҳрамони Тоҷикистон,
олим, арбоби сиёсӣ
давллати Тоҷикистон

Қасри Президент

Исмоили Сомонӣ
(849-907)

Асосгузори аввалин
давлати мутамарка-
зи тоҷикон –
Давлати Сомониён

Бинои Китобхонаи
миллӣ

Нусратулло Махсум
(1881-1937)

Қаҳрамони Тоҷикистон,
арбоби давлатии
Тоҷикистон

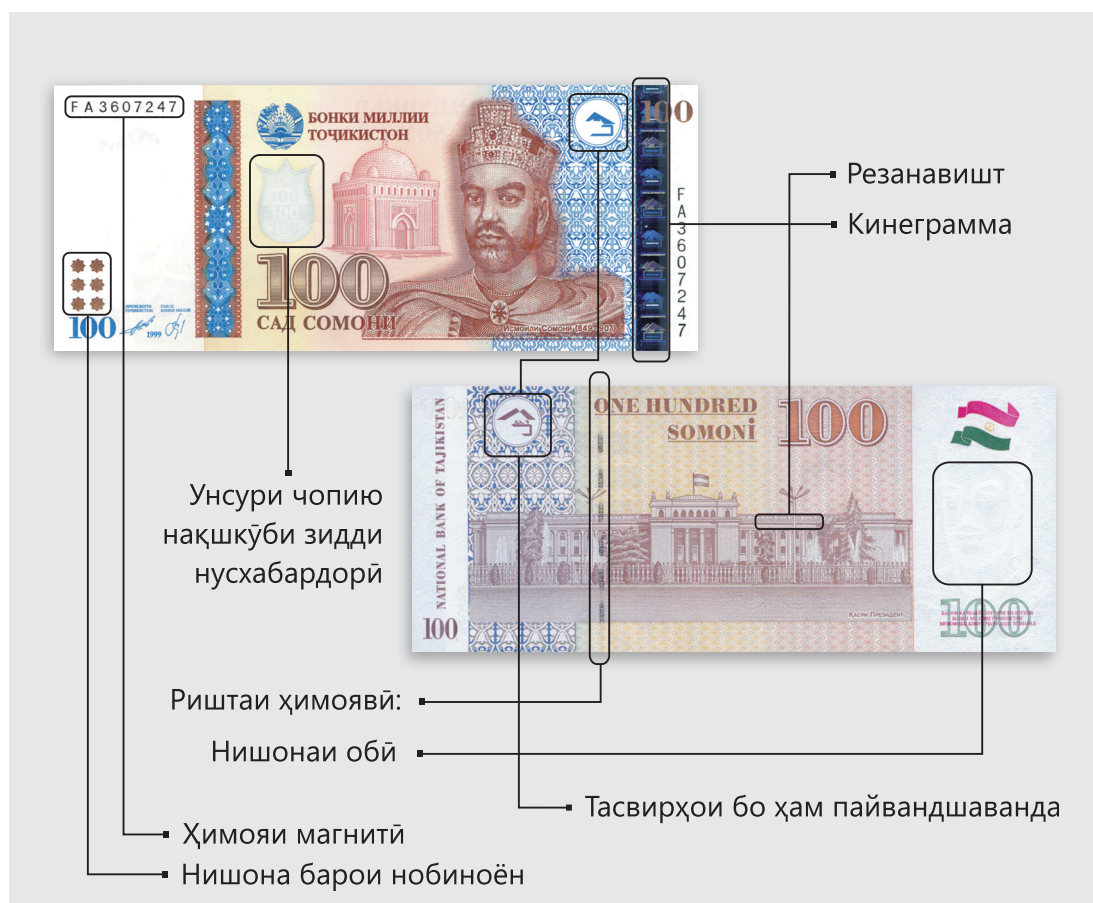
Бинои Қасри миллат

**Абӯабдуллоҳи
Рӯдакӣ**

(858-941)
Сардафтери адабиёти
классикии тоҷик

Ҷанбаҳои асосии ҷамъиявии пул намунаи 100 сомонӣ

Тангаҳои филизӣ

Тавсифи тангаҳои филизии Бонки миллии Тоҷикистон

Тоҷикон анъанавӣ хеле қадими сикказанӣ ва муомилоти пулӣ доранд. Барориши аввалин сиккаҳо дар сарзамини бостонии Бохтару Суғд аз асри III то милод, аз замони давлатдории сулолаҳои Селевкиён ва Юнону Бохтариён ибтидо мегирад. Ин сиккаҳо драхма (дирҳам) ном дошта, тибқи анъанаҳои сикказаниии юниён сохта мешуданд. Минбаъд сикказанӣ ва муомилоти пулӣ дар тӯли таърихи миллат ҳеҷ гоҳ қатъ нагардида, то садаи XX пайваста идоме ёфтааст.

Авҷи аълои сикказанӣ ва муомилоти молию пулӣ ба даврони аввалин давлати мутамаркази тоҷикон – Сомониён (875-999), ки пули нави Тоҷикистони мустақил ба ифтихори онҳо «Сомонӣ» номгузорӣ шудааст, рост меояд. Қобили тазаккур аст, ки дар қаламрави ин давлати муқтадир қариб 30 маркази сикказанӣ вучуд дошт.

РӯИ ТАНГА (АВЕРС):

Дар маркази курс адади ифодакунандаи арзиши тангаҳо, “**бо рақам**” дар зери адад калимаи “**дирам**” ва аз тарафи чапи рақам ба тарзи амудӣ ду қатор унсурҳои нақшу нигори миллий нақш ёфтаанд.

ПАСИ ТАНГА (РЕВЕРС):

Дар маркази курс Нишони Давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, давра даври нишон навиштаҷоти “**Ҷумҳурии Тоҷикистон**” ва дар қисми поёнии курс адади ифодакунандаи соли барориши танга тасвир шудаанд.

Арзиши 1 дирам

Арзиши 2 дирам

Арзиши 5 дирам

Арзиши 10 дирам

Арзиши 20 дирам

Арзиши 50 дирам

Арзиши 1 сомонӣ

Арзиши 3 сомонӣ

Арзиши 5 сомонӣ

Хусусияти техникӣ

Номгӯи мушаххасот	1 д	2 д	5 д	10 д	20 д	50 д	1 с
Шакл	давращакл	давращакл	давращакл	давращакл	давращакл	давращакл	давращакл
Атроф	ҳамвор	ҳамвор	ҳамвор	ҳамвор	дандонадор	дандонаҳои фосилавӣ	дандонадор
Филиз	пӯлод бо мис (қабати дохилӣ) ва пӯлоду мис бо латун (қабати болоӣ)	пӯлод бо мис (қабати дохилӣ) ва пӯлоду мис бо латун (қабати болоӣ)	мис-латун	мис-латун	мис-латун	мис-латун	пӯлод-мис-никел
Ранг	зард	зард	зард	зард	зард	зард	сафед
Қутр мм.	14,5	16,00	18,00	20,50	23,50	26,00	27,00
Вазн гр.	1,30	1,60	2,0	3,0	4,5	5,5	5,2

2.3.1.1. Вазифаи бонкҳо

Дар иқтисоди муосир бонкҳо мақоми марказиро ишғол меку-
нанд, зеро онҳо пулҳои амонатгуздоронро идора карда, ба дигар
субъектҳои хоҷагидорӣ, аз ҷумла корхонаҳо ва шахсони хусусӣ, ки
маблағҳои худашон намерасад, қарз медиҳанд. Маҳз ҳамин вазифаи
миёнаравӣ дар фаъолияти муътадили гирдгардиши иқтисодӣ
вазифаи асосӣ ба ҳисоб меравад. Ҳамин тариқ, бонкҳо то андозае
миёнарав байни онҳо мебошанд, ки пул мегузоранд ва онҳое, ки
сармоягузори мекунанд.

Имконияти маблағсупорӣ:

Пулро, ки бо он бонк кор мекунад, бонк аз муштариёни худ –
амонатгуздорон мегирад. Масалан, муштариён ягон қисми музди
кори худро ба ҳисоби бонкӣ мегузоранд. Ин нисбатан амали боэъ-
тимодтар аз он аст, ки маблағи калони пул дар хона нигоҳ дошта
шавад. Илова бар ин, амонатгуздорон барои дар бонк гузоштани
пули худ фоиз мегиранд. Амонатгуздорон барои он фоиз мегиранд,
ки пулҳои худро муваққатан ба ихтиёри бонк вогузор кардаанд.

Имконияти маблағгузорӣ:

Вазифаи дигари асосии бонк додани қарз мебошад. Бонк ба муштариёнаш қарз медиҳад, масалан барои аз байн бурдани нора-соии кӯтоҳмуддати нақдина ё барои харидани гурӯҳи калони мол ё амалӣ намудани лоиҳаҳои сармоягузорӣ. Барои қарзи гирифта, яъне барои ба муҳлати муайян пул гирифтани, муштариён ба бонк фоиз пардохт мекунанд.

Анҷом додани ҳисоббаробарӣ:

Яке аз вазифаҳои асосии бонк анҷом додани амалиёти ҳисоб-баробарист. Муштариён пул интиқол медиҳанд, ба ҳисоби худ пул мегузаронанд, ё аз ҳисоби худ пул мегиранд. Барои ҳамаи ин амалиётҳо бонк ҳаққи хизмат меситонад.

Саволҳо барои худтайёркуни

1. Мафҳуми хоҷагии хонагии хусусиро шарҳ диҳед?
2. Манбаҳои даромади хоҷагии хонагии хусусиро номбар кунед?
3. Фарқи байни даромади умумӣ ва ҳиссаи дастрасбудаи даромадро фаҳмонед?
4. Мафҳумҳои гирдгардиши одӣ ва васеъро шарҳ диҳед?
5. Тавсифи вазифаҳои субъектҳои гирдгардиши иқтисодро номбар кунед?
6. Вазифаҳои гуногуни пулро фаҳмонед?
7. Вазифаҳои асосии бонкҳои тиҷоратиро шарҳ диҳед?

ҚИСМИ 2. ИХТИЁРДОРИИ ДАРОМАД ВА ПАСАНДОЗҲО БАРОИ ҶАВОНОН

Мавзӯи 3.

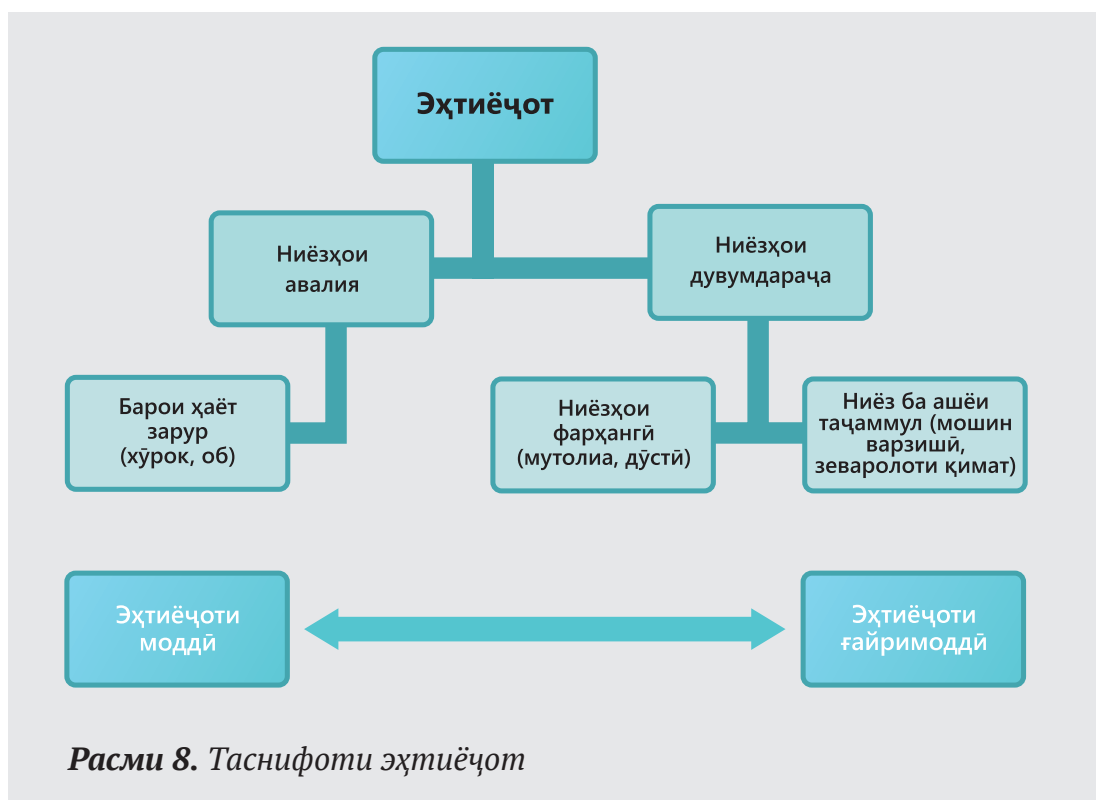
ИҚТИСОДИЁТ ВА ИСТЕЪМОЛОТ

МАВЗҶҶ 3. ИҚТИСОДИЁТ ВА ИСТЕЪМОЛОТ

3.1. Эҳтиёҷот

Эҳтиёҷот аз он пайдо мешавад, ки чизе ба шумо намерасад ва ҳамзамон аз хоҳиши рафъ кардани ин ҳисси норасоӣ талабот ба миён меояд. Эҳтиёҷоти инсон замина барои пешбурди рӯзгору хоҷагӣ ба ҳисоб меравад.

Ғизо, нӯшоки ва хоб барои инсон эҳтиёҷи зарурии ҳаёт ба шумор мераванд. Бинобар ин онҳоро ҳамчунин эҳтиёҷи асосӣ ном мебаранд. Баъд аз ин эҳтиёҷи дигар, ба мисли тамошои телевизор, ба кино рафтан, ба варзиш машғул шудан пеш меоянд. Ҳамчунин телефон, компютер, мошина ва сайру саёҳат худ аз худ эҳтиёҷи маълуманд. Ҳамаи онҳо ба фарҳанги муосир алоқамандӣ дошта, мувофиқан эҳтиёҷи фарҳангӣ номида мешаванд. Баъд аз ин ба

истилоҳ эҳтиёҷи ба шукуҳу таҷаммул (ороиш) илова мегардад. Дар ин маврид сухан дар бораи “завқу лаззати аз меъёр зиёд”, ба мисли зевару ороишот, автомобили варзишӣ ё либоси қиматбаҳои зебо меравад.

Табиист, ки ҳар инсон эҳтиёҷи гуногуни беохир дорад. Ин эҳтиёҷот аз вазъи зиндагонии вай ва дигар омилҳои инфиродӣ вобаста мебошанд. Бинобар ин, эҳтиёҷи гуногун барои як нафар бештар ва барои дигарон камтар таъҷилист. Илова бар ин, эҳтиёҷот бо гузашти замон дигар мешавад. Масалан, эҳтиёҷот ба шукуҳу таҷаммул метавонад баъдтар ба эҳтиёҷоти фарҳангӣ табдил ёбад. Барои инсони одӣ автомобил метавонад ашёи шукуҳу таҷаммул бошад, барои ронандаи таксӣ бошад ин фақат як воситаи таъмини эҳтиёҷи асосии ӯст.

Дар байни эҳтиёҷоти ғайримоддӣ масалан, эҳтиёҷот ба амният ва ҳимоят, муҳаббат, хушбахтӣ, эҳтиром, худшукуфӣ ва бисёр дигар эҳтиёҷотро фарқ кардан мумкин аст. Ин эҳтиёҷот бевосита дар бозор фурӯхта намешаванд.

Тақсим ба муҳлат:

- Эҳтиёҷоти асосӣ (ҳаётан муҳим, мавриди ниёзи аввал)
- Эҳтиёҷоти фарҳангӣ (аз ин ё он муҳити фарҳангӣ вобаста аст)
- Эҳтиёҷоти ба шукуҳу таҷаммул (лаzzату шукуҳи аз меъёр зиёд)

Тақсим ба эҳтиёҷоти моддӣ ва ғайримоддӣ:

- Эҳтиёҷоти моддӣ (ашёи харидоришударо даст карда дидан мумкин аст)
- Талаботи ғайримоддӣ (ашёро харида онро гирифтани мумкин нест)

Расми 9. Аҳроми эҳтиёҷоти Маслоу

Дар иқтисодиёт эҳтиёҷотро дар шакли аҳроми Маслоу тасвир кардан мумкин аст:

1. Эҳтиёҷоти асосӣ (талаботи равонӣ): масалан, ғизо хӯрдан, нӯшидан, нафас кашидан, ҳобидан.
2. Эҳтиёҷот ба амният: ба хоҳири он аст, ки талаботи асосӣ дар оянда ҳимоя карда шавад ва кафолат дода шавад (амнияти молумулкӣ ва касбӣ)
3. Эҳтиёҷоти иҷтимоӣ: майлу хоҳиши дар ҷамъият зистан, муошират, ҳисси мансубият.
4. Эҳтиёҷот ба эҳтироми шахсияти худ: қадру қимат доштан ва аз тарафи дигарон эътироф шудан.
5. Эҳтиёҷоти ба пешравӣ: ин талабот пеш аз ҳама ба худинкишофдиҳӣ равона шудааст.

Ин эҳтиёҷот дар сохтор берабт ҷойгир нашудаанд, балки ҳар табақа бар пояи табақаи пешина бунёд шудааст. Агар эҳтиёҷоти асосӣ ба қадри кофӣ қонеъ нагарданд, онҳо эҳтиёҷоти муайян ва асосӣ маҳсуб мешаванд. Бо баробари пурра қонеъ шудан, инсон боз талаботаш бештар мешавад ва амнияти муайяно меаҳад. Агар ин ҳам ба даст ояд, он гоҳ инсон кӯшиши ба ҷамъият ворид шудан, муоширати иҷтимоӣ доштанро карда, роҳи аз тарафи дигарон эътироф ва писандида шуданро ҷустуҷӯ мекунад. Баъди қонеъ кардани ин эҳтиёҷот инсон ба зинаи дигар – ҳудинкишофдиҳӣ мегузарад. Ҳамчунин дар дохили ҳар як дараҷаи эҳтиёҷот якчанд зердараҷа мавҷуд аст, ки дар дараҷаи гуногун онҳоро қонеъ гардонидан мумкин аст. Мисол гуруснагӣ: дар вақти гуруснагӣ ба инсон фарқ надорад, ки ӯ бо кадом навъи маҳсулот ҳисси гуруснагиро қонеъ намояд. Дар вақти серӣ бошад дар инсон хоҳиш пайдо мешавад, ки маҳсулоти ғизоии босифат ва нисбатан беҳтарро ба даст орад.

Хубтар қонеъ намудани эҳтиёҷот дар як дараҷа ба афзудани эҳтиёҷот дар дигар дараҷаи нисбатан баланди эҳтиёҷот оварда мерасонад.

3.2. Мол

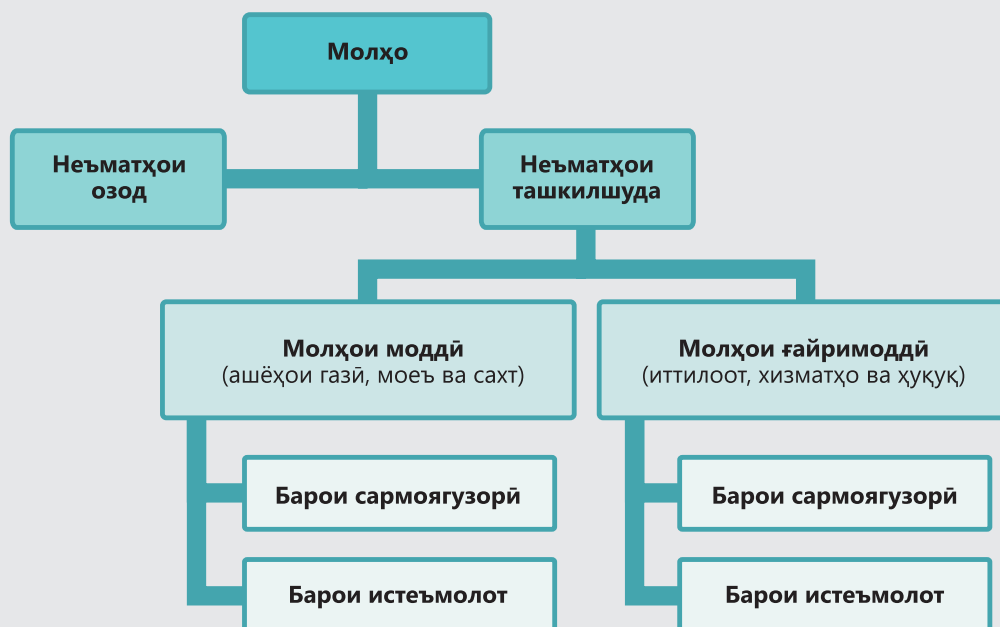
Мол воситаи қонеъ намудани талабот аст. Вариантҳои ба кадом гурӯҳ тақсим намудани мол бисёр аст. Одатан, молро вобаста ба таркиби моддӣ, аз рӯйи муҳлат (давомият) ва мақсади истифода бурданаи гурӯҳбандӣ мекунанд.

Молҳои озод, масалан оби баҳр, ё ҳаво, ё офтоб фаровонанд. Онҳо ройгон буда, барои ҳар инсон ва аҳли ҷомеа дар маҷмӯъ дастрасанд. Барои ба онҳо соҳиб шудан, дар иваз чизе додан лозим нест.

Неъматҳои офаридашуда маҳдуд буда, барои қонеъ намудани талабот равона шудаанд ва дорои нархи худанд.

Аз рӯйи мазмуну мундариҷа мол, хизматрасонӣ, ҳуқуқ ва иттилоот аз ҳам фарқ мекунанд.

Мол, масалан, аз қабилӣ нон ё дигар маваддо нигоҳ доштан мумкин аст. Хизматрасонӣ бошад шакли моддӣ надорад. Ҳамзамон

Расми 10. Намуди молҳо

ба вуҷуд овардани хизматрасонӣ ва истифодаи он бо вақт робитаи ногустастанӣ дорад. Масалан, ба назди пизишк рафтан ё ба автобус савор шуда саёҳат кардан. Ҳамчунин моликияти зеҳнӣ, аз қабилӣ ҳуқуқ ба мусиқӣ, хондани китоб, тамошои филм ва ғ. ғайримоддӣ мебошад.

Аз рӯйи муҳлат (давомият) молҳои истеъмоли низ аз ҳам фарқ мекунанд, ки дар давоми давраи ҳаётии худ арзиши худро тағйир медиҳанд, аз қабилӣ компютер ё яхдон. Молҳо барои истифодаи минбаъда – инҳо молҳои моҳеанд, ки дар оянда имкон дорад боз аз нав коркард шаванд (маводи ғизоӣ, неруи барқ).

Аз рӯйи мақсади истифода шудан низ молҳои истеъмоли фарқ мекунанд, ки барои дар як лаҳза қонеъ гардонидани талабот истифода мешаванд (нӯшокиҳо, телевизор ва ғ.) ва молҳо барои сармоягузорӣ, ки минбаъд барои истеҳсоли дигар молҳо истифода мегарданд.

3.3. Усули иқтисодӣ

Миқдори мол маҳдуд буда, барои қонеъ намудани эҳтиёҷот истифода мешавад. Ҳамчунин миқдори мол аз ин ҷиҳат маҳдуд аст, ки барои истеҳсоли он миқдори маҳдуди омилҳои истеҳсолот истифода мешавад.

Дар аксар ҳолат барои қонеъ гардонидани ҳамаи талаботҳои маблағҳои молиявӣ камӣ мекунад. Бинобар ин, одамон бояд хароҷоту даромади худро ба нақша гирифта, ҳатман дар ин масъала хулосаи дурусту санҷидашудаи молиявӣ қабул кунанд.

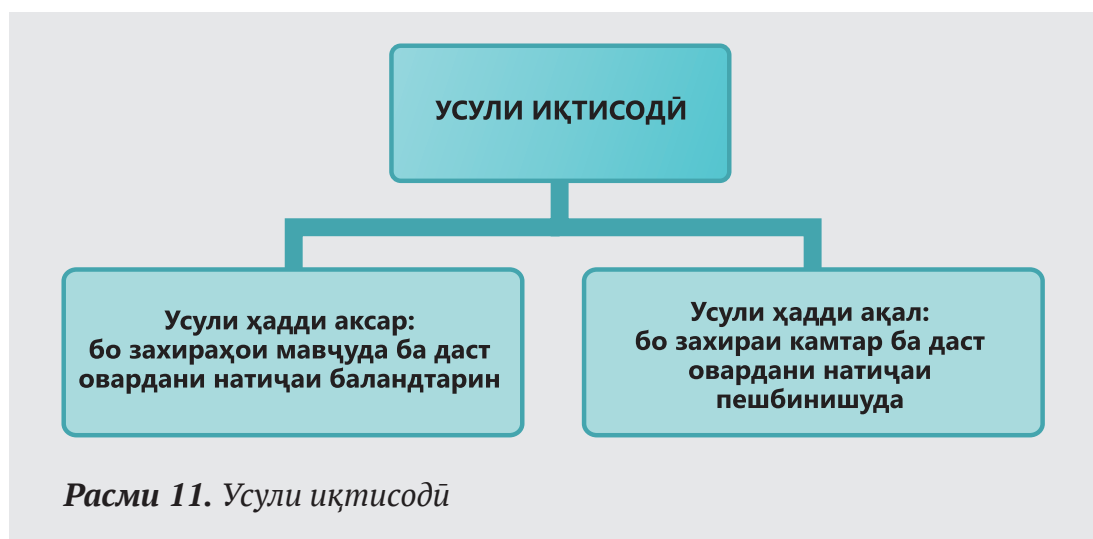
Ин норасоӣ талаб мекунад, ки захираҳои мавҷуда, аз ҷумла молиявӣ ба таври санҷида ва бо эҳтиёт ихтиёрдорӣ карда шавад. Ҳамзамон ду усули иқтисодӣ аз ҳамдигар фарқ мекунанд:

Бо истифода аз усули ҳадди ақал, кӯшиш мекунанд, ки ба мақсади дар пеш гузошта бо маблағи камтарин (сармоя, замин, меҳнат ва ғ.) ноил гарданд.

Мисол: бо сарфи ҳарчи камтари бензин 100 км роҳро тай кардан.

Усули ҳадди аксар маънои кӯшиши ноил шудан ба натиҷаи баландтарин бо истифода аз маблағҳои дарихтиёрдоштаро дорад.

Мисол: соҳибхоназан кӯшиш мекунад, ки бо бучети маҳдудаш ҳар чӣ хубтару беҳтар барои оила хӯрок омода намояд.

3.4. Шаклҳои бозор

Бозор – ин ҷойи ба ҳам омадани талабот ва пешниҳод аст. Дар ин маврид бояд ақаллан як харидоре, ки мехоҳад мол бихарад ва ҳадди ақал як фурӯшандае, ки ин молро пешниҳод мекунад, дар бозор ҳузур дошта бошанд ва инчунин худи мол – предмети хариду фурӯш бошад.

Вобаста ба миқдори иштирокдорони бозор шаклҳои зерини бозор мавҷуд аст:

— *Фурӯшандаи бисёр — харидори бисёр: ПОЛИПОЛИЯ.*

Полиполияро инчунин бозори рақобати комил ном мебаранд. Харидорони зиёд дар бозор бо фурӯшандагони зиёд рӯ ба рӯ мешаванд. Ин боиси он мешавад, ки ба ҳеҷ кадом аз фурӯшандагон ҳиссаи асосии бозор тааллуқ надорад ва ӯ наметавонад бо хости худ нархро муқаррар кунад. Нархгузори бо усули мутобиқати талабот ва пешниҳод ба миён меояд. Нархи бозории аз рӯйи ин усул бавучудодада ҳадди ба истилоҳ ниҳои нарх ҳисоб мешавад. Азбаски рақобат дар бозор зиёд аст, пас боло бурдани нарх метавонад боиси аз як фурӯшанда рӯ гардонида, ба фурӯшандаи дигар муроҷиат кардани харидорон гардад. Яке аз мисолҳои равшани полиполия бозор мебошад.

— *Чанд харидору чанд фурӯшанда: ОЛИГОПОЛИЯ.*

Агар дар бозор чанд харидор ва/ё чанд фурӯшанда бошад, он гоҳ дар бораи олигополия сухан меравад. Вай метавонад дорои чанд шакли гуногун бошад.

Агар чанд фурӯшанда ва харидори бисёр ба ҳам оянд, - олигополия аз тарафи фурӯшандагон аст. Масалан, кинотеатрҳо (фурӯшандаҳо) ва тамошобинони кинотеатрҳо (харидорон). Ва баръакс, агар чанд харидор ва миқдори зиёди фурӯшандагон бошад – олигополия аз тарафи харидорон аст. Масалан,

хонаҳои истироҳатӣ ва осоишгоҳҳо (харидорон) ва агентҳои туристӣ, ки ба онҳо муштарӣ мефиристанд (фурӯшандагон). Ҳангоми олигополияи дуҷониба миқдори камтари харидорон ва миқдори ками фурӯшандагон ба мушоҳида мерасанд. Масалан, истеҳсолкунандаи ҳавопаймоҳо (фурӯшанда) ва ширкати ҳавопаймоӣ (харидорон).

— *Як фурӯшанда ва харидори бисёр: МОНОПОЛИЯ*

Агар дар бозор танҳо як фурӯшанда ва харидори бисёр бошад, он гоҳ сухан дар бораи монополия меравад. Мисол, агар дар бозор танҳо як пешниҳодкунандаи хизматрасонии почта мавҷуд бошад. Дар ин ҳолат монополист нархро бо хости худ муқаррар мекунад.

Харидор дигар имкони интихобро надорад ва танҳо метавонад ба ҳулоса ояд, ки чӣ миқдор молро ӯ бояд харидорӣ кунад.

Монополист метавонад нархро тағйир дода, талаботро идора намояд. Ҳангоми паст шудани нарх талабот меафзояд ва баръакс ҳангоми боло рафтани нарх талабот кам мешавад.

Ин механизм ҳамчунин, агар харидор - монополист ва якчанд фурӯшанда мавҷуд бошад, метавонад истифода шавад. Ин ҷо харидор метавонад ба фурӯшандагон фишор оварад ва метавонад онҳоро маҷбур кунад, ки нархро то ҳадди муносиб поён баранд. Мисоли равшани чунин монополия сохтмони роҳҳоест, ки давлат онҳоро маблағгузорӣ мекунад ва паймонкор тариқи тендер интихоб мегардад.

3.5. Нархгузорӣ дар бозор

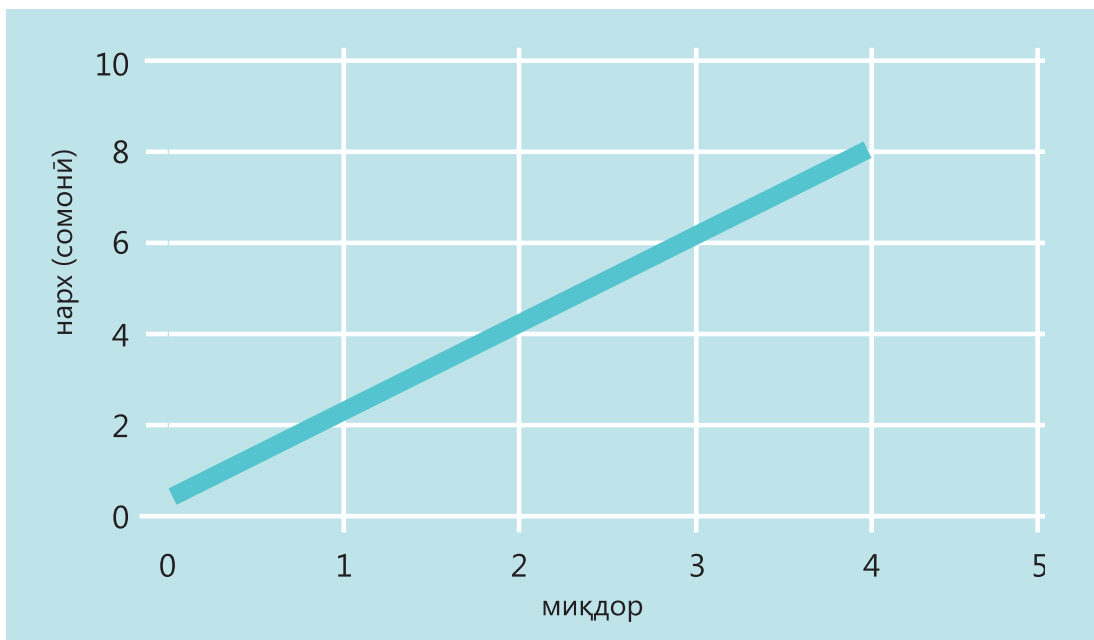
Дар бозор ду гурӯҳ мавҷуд аст – аз як тараф харидорони эҳтимоли, ки талабот ба молро (масалан, ба нон) ва аз тарафи дигар – фурӯшандагон, ки пешниҳоди молро муайян мекунанд. Талабот ва пешниҳод рафтори инсонро дар бозор тавсиф менамояд. Талабот ва пешниҳод нарх ва миқдори моли дар бозор фурӯхташавандаро муайян мекунанд.

Талабот:

Ҳар чи қадар мол барои мо ҷолиб бошад, ҳамон қадар мо барои харидани он хоҳиш пайдо мекунем. Ҳар қадар маҳсулот қимат бошад, камтар харидор пайдо мекунад. Агар нархи мол боло равад, одатан ин гуна молро камтар меҳарем. Яъне, ҳангоми болоравии нарх талабот паст мешавад, вале ашёи таҷаммул аз ин истисно мебошад. Ба он талабот метавонад ҳатто дар сурати болоравии нарх низ зиёд шавад.

Микдори бо нархи муайян харидоришавандаи моли муайян, илова бар худӣ нарх боз аз он вобаста аст, ки худӣ харидор чӣ қадар музди меҳнат мегирад ва чӣ қадар ин мол барои вай ҷолибият дорад.

Чадвали 1. Качхатаи талабот

Дар ҷадвали 1 ҷӣ миқдор бо нархи муайян харидорӣ шудани шоколад нишон дода шудааст. Агар шоколад бепул бошад, 4 адад гирифта мешуд. Дар сурати бепул будани шоколад ҳам харидор онро аз чор дона зиёд намегирад, зеро вай қобилияти дигар аз чор дона зиёд хӯрдани шоколадро надорад. Агар нарх боло равад, он гоҳ вай камтар шоколад меҳарад. Ва ҳамин тарз то замони то 8 сомонӣ боло рафтани нарх вай дигар наметавонад шоколад биха-

рад. Иқтисоддонон инро дар шакли қачнамои талабот тасвир мекунанд. Қачнамои талабот нишон медиҳад, ки чӣ тавр ҳаҷми моли харидашаванда аз нарх вобастагӣ дорад.

Таклифот:

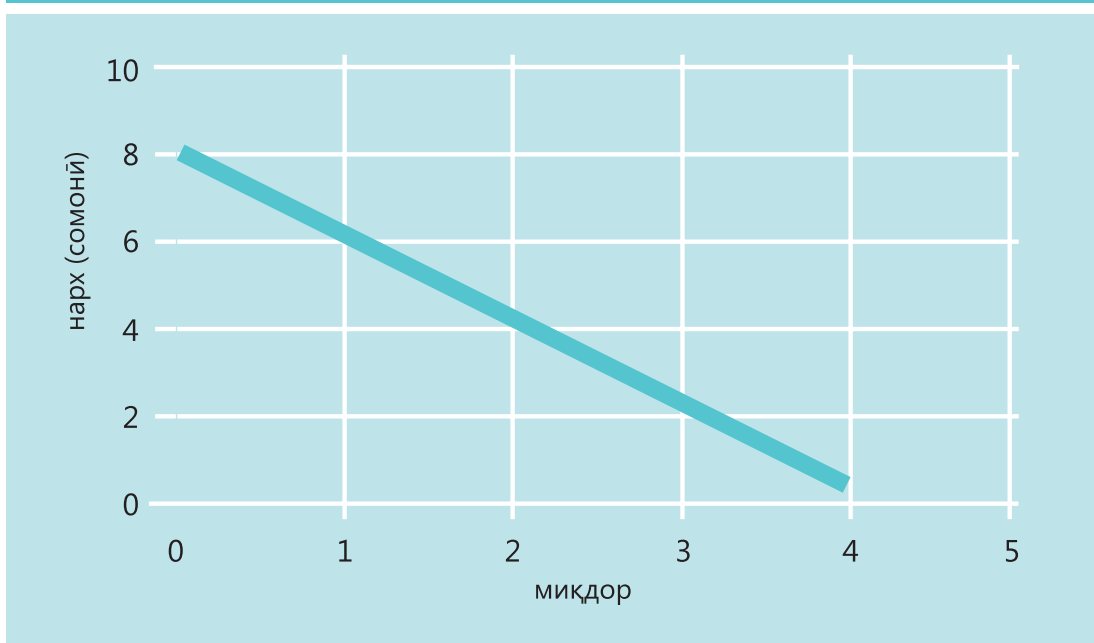
Ҳамчунин нархи мол низ дар мавриди таклифот хеле муҳим доништа мешавад. Ҳар қадар истеҳсолкунандаи шоколад хоҳад, ки фоидаи зиёд ба даст орад, ҳамон қадар зиёдтар шоколад истеҳсол хоҳад кард.

Қонуни таклифот ба тарзи зайл аст: миқдори пешниҳодшавандаи мол ҳангоми болоравии нарх зиёд мешавад. Вале арзиши аслии маҳсулоти фурухташаванда низ (аз ҷумла арзиши аслии таркиби онҳо ё қувваи кории пардохтшаванда, ки барои истеҳсоли мол зарур аст – хароҷоти ба истилоҳ истеҳсоли) ба миқдори маҳсулоти истеҳсолнамудаи корхона таъсир мерасонад. Агар нархи баъзе ингредиентҳо, масалан, какао қимат шавад ва истеҳсолкунандаи шоколад нархро дар сатҳи пештара нигоҳ дорад, он гоҳ вай мутаносибан камтар шоколад истеҳсол карда, камтар мефурӯшад. Пешрафти техника ҳоло ба манфиати истеҳсолкунандагон буда, доимо раванди истеҳсолотро арзон месозад. Ҳамин тариқ, бо арзон шудани раванди истеҳсолот, истеҳсолкунандаи шоколад метавонад шоколадро бо ҳамон ҳаҷм ва бо ҳамон миқдор пешниҳод намояд.

Қаҳатаи таклифот нишон медиҳад, ки миқдори моли пешниҳодшаванда аз нарх вобаста аст. Ин ҷо мо боз каме воқеиятро содатар баён мекунем, ки миқдори моли пешниҳодшаванда танҳо аз нарх вобаста мебошад.

Тавре аз ҷадвал дида мешавад, истеҳсолкунандаи шоколад ҳангоми 2 сомонӣ будани нарх танҳо як дона шоколад пешниҳод мекунад. Ҳар қадар нархи фуруши мол баланд бошад, ҳамон қадар шоколад бештар пешниҳод мегардад. Дар ин маврид истеҳсолкунандаи шоколад бо даромаднокии бештар кор мекунад (қонуни пешниҳод).

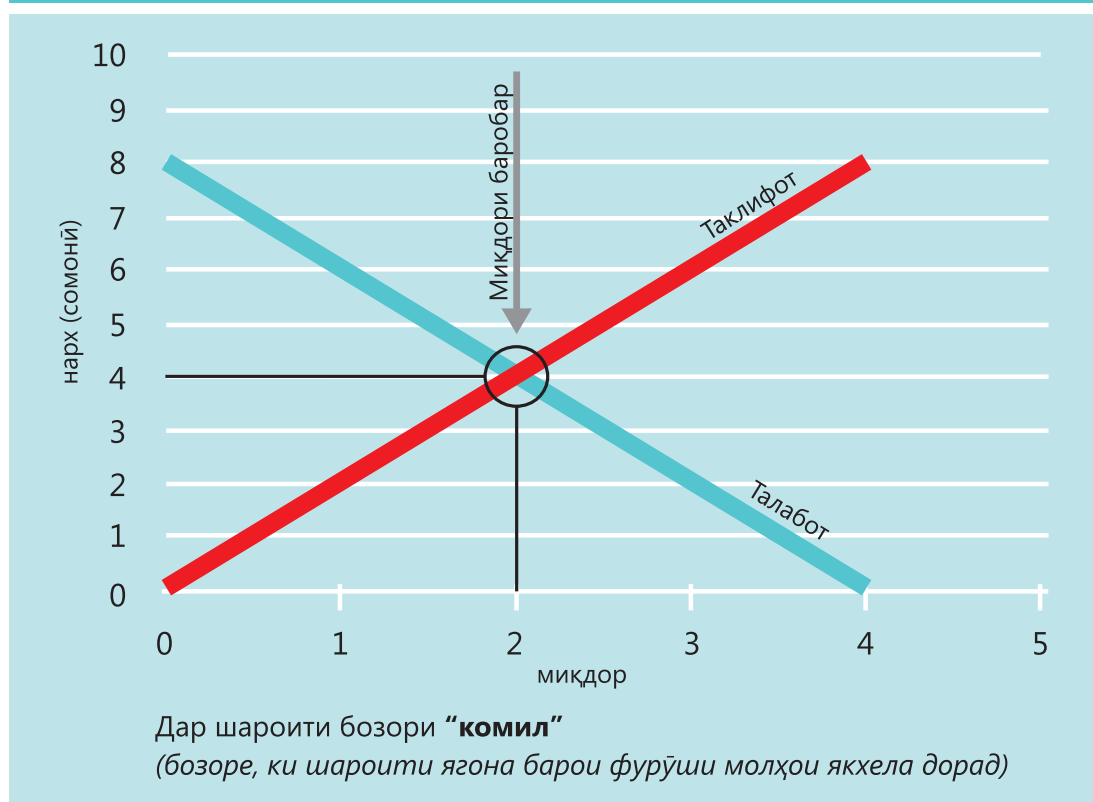
Азбаски миқдори пешниҳодшавандаи мол дар баробари боло рафтани нарх афзоиш меёбад, бинобар ин қаҳатаи таклифот низ зиёд мешавад.

Ҷадвали 1. Қаҳхатаи таклифот**Мувозинати бозорӣ:**

То ба ҳол мо қаҳхатаи талабот ва қаҳхатаи таклифоти фурӯшандагон ва харидоронро алоҳида баррасӣ кардем. Дар бозор ҳамзамон одатан шумораи зиёди фурӯшанда ва харидор мавҷуд аст. Бинобар ин ҳар як қаҳхатаи талабот ба қаҳхатаи умумии талабот дар бозор зам мешавад. Ин ба қаҳхатаи таклифот низ дахл дорад: аз ҳосили ҷамъи ҳамаи қаҳхатаҳо қаҳхатаи умумии таклифот дар бозор ҳосил мешавад.

Аз ин ҷо савол ба миён меояд, ки нархи бозорӣ то кадом андоза баланд аст? Дар бозор нархи бозорӣ ташаккул меёбад, ки ҳангоми он миқдори моли пешниҳодшаванда ба нархе, ки ба он меғузоранд, мувофиқ меояд. Нарх дар ҷойи ҳамдигарро бурида гузаштани қаҳхатаи талабот ва таклифот қарор дорад. Дар мисоли мо ин нарх 4 ва миқдори донаи шоколад 2 мебошад. Маҳз дар ҳамин ҳол бозор дар ҳолати баробарвазний қарор дорад.

Ҷадвали 3. Нархи мутавозин

Агар нархи бозорӣ аз нархи мутавозин баланд бошад (мисоли 6), он гоҳ 3 дона шоколад истеҳсол мегардид, вале танҳо ба 1 донаи он талабот мавҷуд буд. Истеҳсолкунандаи шоколад дарҳол дар бораи паст кардани нарх фикр мекард. Нарх то замони баробар шудани талабот ва таклифот паст карда мешавад.

Агар нархи бозорӣ аз нархи мутавозин паст шавад (мисоли 2), он гоҳ танҳо як дона шоколад истеҳсол мегардид, вале дар бозор дар ин ҳолат ба 3 дона талабот пайдо мешавад. Харидорон он вақт барои шоколад рақобат мекунанд ва ин боиси болоравии нарх мегардад. Ин кор то замони баробар омадани талабот ва пешниҳод идома меёбад. Ин маънои онро дорад, ки бозор ба рафтори харидорон ва фурӯшандагон таъсир мерасонад.

3.6. Банақшагирии буҷети оила, банақшагирии пулии хароҷотҳои кисагӣ

Барои босаводона ихтиёрдорӣ кардани даромадҳо ҳисоб кардани даромади оила амри зарурист. Ин даромадҳо қобилияти харидориро муайян мекунанд, зеро аз будаи зиёд сарф кардани маблағ имконнопазир аст. Барои доштани тасаввурот дар бораи маблағҳои даромади оила бояд дар бораи ҳама гуна даромадҳо, аз ҷумла музди кор, пардохтпулиҳои иҷтимоӣ, инчунин даромад аз ҳисоби сармоя андеша намоем.

Баъдан зарур аст, ки хароҷоти ҳармоҳаи оиларо ҳисоб карда бароем. Ин ҷо мо хароҷоти доимиро аз хароҷоти тағйирёбанда фарқ мекунем. Ба хароҷоти доимӣ он маблағҳоеро дохил мекунем, ки мунтазам тақрибан дар ҳаҷми баробар пардохт карда мешаванд (иҷорапулӣ, пардохти ҳаққи хизмати коммуналӣ, суғурта). Ин маблағҳои мебошанд, ки онҳоро сарфа кардан мумкин нест. Хароҷоти тағйирёбанда метавонад ҳаҷми гуногун дошта бошад, ба он либос, хариди маводи хӯрокӣ ва ғ. тааллуқ дорад.

Буҷети оила имкон медиҳад, ки ҳамаи хароҷот тасаввур ва ҳисоб карда шавад. Дар он бояд ҳамаи даромад ва хароҷот бо нишон додани рӯз, вақти даромаду хароҷот шудан, маблағ ва моддаи хароҷот қайд карда шавад. Тавсия дода мешавад, ки мунтазам (ҳар рӯз ё ҳар ҳафта) хароҷот аз рӯйи моддаҳои гуногун ҳисоб карда шавад, то маълум шавад, ки ба ин ё он ашё то ҳол чӣ қадар маблағ харҷ шудааст. Пешбурди буҷети оила назорат кардани даромаду хароҷотро осон мегардонад. Эҳтимол, дар оянда имкон пайдо шавад, ки пул барои дигар мақсадҳо сарф гардад ё барои харидани чизе пасандоз шавад.

Барои он ки кӯдакон ва ҷавонон ҳар чӣ барвақттар муносибат кардан бо пулро омӯзанд, барои онҳо банақшагирии пулии хароҷотҳои кисагӣ пешниҳод мегардад, то онҳо даромаду хароҷоти худро ба қайд гиранд. Масалан, онҳо метавонанд дар бораи рафтори харидорон тасаввурот пайдо карда, тасмим гиранд, ки пули худро бо кадом мақсад сарф кунанд ё сарфа кунанд, то дар оянда барои хариди чизи арзишманде имкони молиявӣ пайдо намоянд.

Саволҳо барои худтайёркунии:

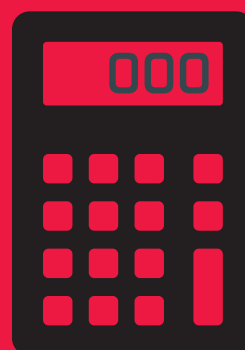

1. Намудҳои эҳтиёҷотро шарҳ диҳед
2. Эҳтиёҷоти гуногунро мутобиқи аҳроми Маслоу номбар кунед.
3. Навъи гуногуни мол ва категорияҳои гуногуни онро фаҳмонед.
4. Усули ҳадди аксар (максимизатсия) ва усули ҳадди ақалро (минимизатсия) шарҳ диҳед.
5. Шаклҳои гуногуни бозорро номбар кунед.
6. Мафҳумҳои талабот ва нархи мувозинатиро фаҳмонед.

ҚИСМИ 2. ИХТИЁРДОР ИИ ДАРОМАД ВА ПАСАНДОЗҲО БАРОИ ҶАВОНОН

Мавзӯи 4. ПАСАНДОЗИ ШАХСӢ

МАВЗӢИ 4. ПАСАНДОЗИ ШАХСӢ

4.1. Сабаби пасандози пул

Барои дар ягон ҷо гузоштани як қисми даромад (музди кор, пули кисахарҷӣ ва ғ) ва баъдан сарф кардани онҳо одамон сабабҳои шахсӣ доранд.

Ин сабабҳо инҳо буда метавонанд:

- Пасандоз кардани пул барои ҳолатҳои фавқулода (беморӣ, бекорӣ, хароҷоти зиёди ғайриҷашмдошт) – ҷиҳати эмин будан дар ҳолатҳои фавқулода;

- Барои хариди чиз ва корҳои гаронарзиш пул захира кардан (хона, таъмири хона, саёҳат, автомобил);
- Андухтани сарват (пасандозхое, ки аз ҳисоби маблағҳои амонатгузошта даромади зиёд меоранд ва айни замон аз онҳо истифода намебаранд);
- Таъминот дар пиронсолӣ;
- Таъминоти ояндаи фарзандон (маблағгузори таҳсил, дастгирӣ ҳангоми ташкили оила);
- Оғоз кардани ягон навъи тиҷорат (*ниг. ба расми 13*).

4.2. Омилҳои дигаре, ки ба пасандоз кардан таъсир мерасонанд

Ба ҷаъолияти он ки чӣ тавр ва чи миқдор одамон маблағ пасандоз мекунанд, на танҳо сабабҳои шахсӣ, балки синну сол, маълумот, дараҷаи даромад ва ғ. метавонад таъсир расонад. Дар маҷмӯъ якчанд вобастагӣ мавҷуд аст: ҳар қадар сатҳи маълумот ва сатҳи даромад зиёд бошад, ҳамон қадар инсон ба пасандози пул майлу рағбат дорад.

Дар баробари ин боз омилҳои ҳастанд, ки метавонанд ба пасандоз кардан таъсир расонанд:

Амнияти пасандоз:

Агар пасандозгузор бовар дошта бошад, ки вай ҳамаи маблағи пасандозкардаашро бо ғоизхояш дар баробари ба анҷом расидани муҳлати шартнома пурра мегирад, танҳо он вақт омодааст дар бонк шартномаи амонатӣ бандад. Кафолат додан ба пасандозҳо чорабиниест, ки барои ҳифзи амонатҳои муштариён дар сурати муфлисшавии муассисаи молиявӣ равона шудааст.

Таваррум ва меъёри ҳақиқии ғоизӣ:

Дар иқтисодиёт афзоиши бемайлони нархро таваррум меноманд. Натиҷаи таваррум ҳамин аст, ки акнун барои мол пули бештар додан лозим меояд, мол қимат шудааст. Агар барои харидани ҳамон маҳсулоте, ки пештар мехаридед, пули зиёдтар пардохт кар-

дан лозим шавад, ин ба он маънист, ки пул арзиши (қурби) худро аз даст додааст. Дар маҷмӯъ, зери мафҳуми таваррум беқурбшавии пул фаҳмида мешавад. Таваррум ё беқурбшавии пул, ба он боис мегардад, ки пул бо мурури замон арзиши худро гум мекунад. Агар ин маблағи пул ба бонк бо фоиз гузошта шавад ва ин фоиз аз на-мояи таваррум зиёд шавад, он гоҳ дар бораи меъёри фоизи мус-бати воқеӣ сухан меравад. Яъне, амонатгузор метавонад ба боло рафтани арзиши амонати худ умед бандад.

4.3. Аҳамияти пасандозҳо дар бонк

Аз нуқтаи назари пасандозгузор

Дар аввал тарзи ҷараён гирифтани раванди пасандоз кардани маблағ камаҳамият ба назар мерасад, яъне пул ба ҳисоби амонатӣ дар бонк гузошта шавад ё дар хона гирдоварӣ шавад. Вале бо вучуди ин барои маҳз дар бонк нигоҳ доштани пул якчанд далели асоснок вучуд дорад:

Аз нуқтаи назари ташкилотҳои қарзӣ

Ташкилотҳои қарзӣ маблағҳои молиявии ба муҳлати кӯтоҳ ва дарозмуддат гузошта, амонатҳои дархостшавандаро ҳамчун қарз, онҳоро дар шакли қарз (кредит) ва сармоягузори ба корхона, хоҷагиҳои хонагии хусусӣ ва давлат медиҳанд.

Аз нуқтаи назари иқтисодӣ

Барои пешрафти иқтисодиёт сармоягузори зарур мебошад. Хусусан пасандозҳои хусусӣ (даромади хоҷагиҳои хонагии хусусӣ, ки дар ихтиёр доранд тарҳи хароҷоти истеъмоли) илова бар ҳуди маблағҳои пасандоз барои маблағгузори иқтисодиёт дар оянда замина мегузоранд.

Яке аз вазифаҳои низоми бонкӣ таъмини маблағгузори иқтисодиёт аст. Маблағҳое, ки барои ин заруранд, бояд аз пасандозҳои умумӣ дар иқтисодиёт дар навбати аввал аз пасандозҳои хусусӣ гирифта шаванд. Ба ҳама маълум аст, ки ҳар қадар андухт зиёд бошад, ҳамон қадар имконияти истифодаи ин маблағҳо барои сармоягузори ва ба ин восита тақсон бахшидани рушди иқтисодӣ бештар мегардад.

4.4. Секундаи соҳроки пасандозҳо

Ҳамаи хизматрасони амонатҳоро метавон аз рӯи чанд меъёр баҳогузори қарз: даромадноки (даромадоварӣ), пардохтпазирӣ (дастрасӣ) ва бехатарӣ. Табиист, ки ҳар амонатгузор хизматрасониеро мехоҳад, ки ҳадди аксар ҳамаи меъёрҳои дар боло овардари дар бар гирад (хизматрасони бехатар, фоизи баланд, дастрасии ҳамешагӣ ба амонати гузошта). Ҳамчояшавии ҳар се меъёр пурра дар як маҳсулот (хизматрасонӣ) аз рӯи қонунҳои асосии иқтисодӣ ғайриимкон аст. Бинобар ин дар ҳаёти воқеӣ ба амонате, ки фоизи баланд дошта ба муҳлати тӯлонӣ гузошта шудааст, боз дараҷаи муайяни хавф хос мебошад. Ҳамин тариқ, амонатгузор бояд ҳангоми

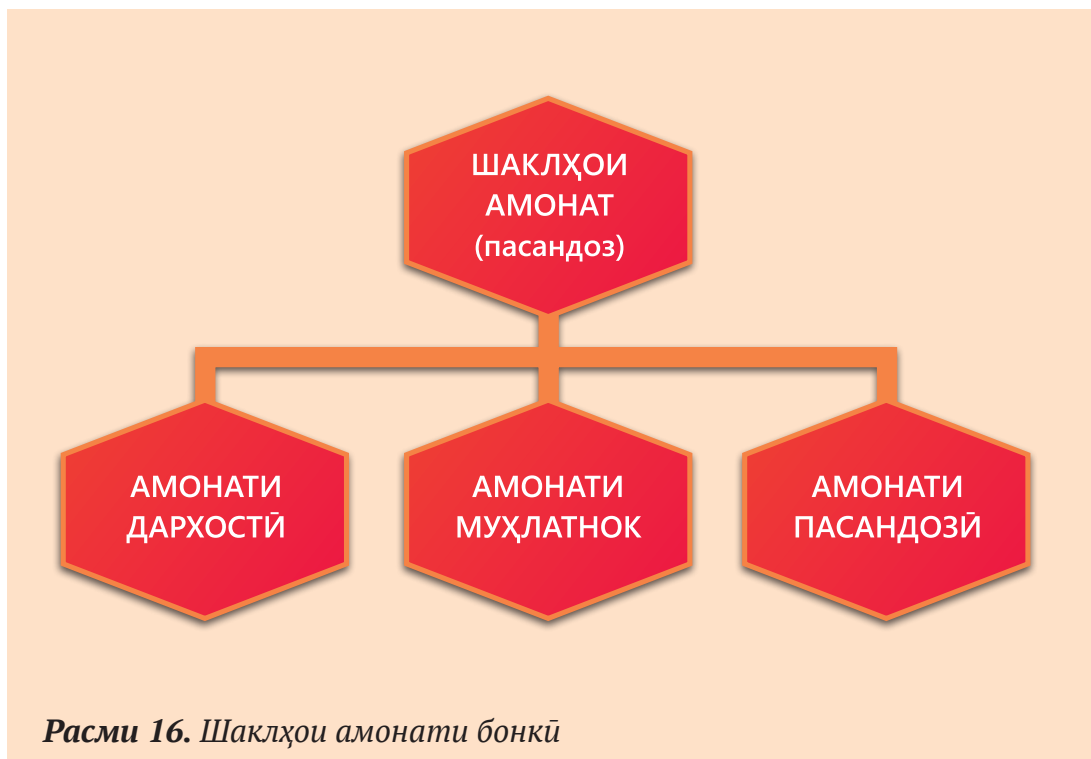

интихоби маҳсулоти амонатии мувофиқ ба кадом навъи амонат
афзалият доданаширо худаш муайян кунад.

4.5. Шаклҳои амонат (таҷрибаи Олмон)

Амонати дархостӣ

Агар амонатгузор маблағҳояшро ҳамчун амонати дархостӣ ба
расмӣ дарорад, вай метавонад ҳар вақт аз бонк баргардонидани
маблағи амонатиरो талаб кунад. Яъне, амонати дархостшаванда
бо талаби нахустини муштарӣ дода мешавад. Вале фоизи ин гуна

амонат хеле паст аст ё умуман фоиз надорад. Аксар вақт ҳатто ба-рои хизматрасонии чунин ҳисоб ҳаққи хизмат низ ситонида ме-шавад. Муштарӣ нави амонатро бо мақсади зерин истифода мебаранд:

- истифодаи ин пулҳо барои ҳисоббаробариҳои ғайринақдӣ (интиқолҳо, гузаронидани маблағ аз як корт ба корти дигар), гирифтани пули нақд бо талаб;
- барои маҳдуд кардани пули нақди мавҷуда: дар муқоиса бо нигоҳ доштани пул дар хона, амонати дархостӣ аз сӯхтор, дуздӣ ва ғайра хуб ҳифз шуда мебошад.

Амонати муҳлатнок

Амонати муҳлатнок – гузоштани пул, ки бо вақт маҳдуд шу-дааст ва ба ташкилоти қарзӣ барои истифода ба муҳлати маҳдуд дода мешавад. То анҷоми муҳлати амали шартномаи амонатӣ ба амонатгузор имкони гирифтани амонат даст намедиҳад. Фоизи ин

гуна амонат аз фоизи амонати дархостшаванда баландтар аст ва аз маблағ ва муҳлати амонат вобастагӣ дорад. Маъмулан, фоизҳо дар охири муҳлат ё чанд маротиба дар давоми муҳлати амонат пардохт карда мешавад. Амонати муҳлатнок барои он истифода мешавад, ки аз маблағҳои пулии муваққатан озодбуда даромади фоизӣ гирифта шавад. Барои гирифтани фоиз амонатгузор бошуурона аз дастрасии доимӣ ба маблағҳояш даст мекашад.

Амонати пасандозӣ

Шакли дигари пасандоз амонати пасандозӣ мебошад. Тавре аз номаш маълум аст, ин навъи амонат барои андухтани сарват хизмат мекунад. Ҳангоми ба расмӣ даровардани амонати пасандозӣ ҳамчунин дафтарчаи амонатӣ низ ба расмӣ дароварда мешавад. Маблағҳо дар ин навъи амонат бударо, дар ҳисоббаробариҳои ғайринақдӣ истифода бурдан мумкин нест. Ба амонати пасандозӣ пул дар шакли нақдӣ ва ғайринақдӣ мунтазам ва иштиёран гузошта мешавад. Ин навъи амонат барои андухти сарват хизмат мекунад.

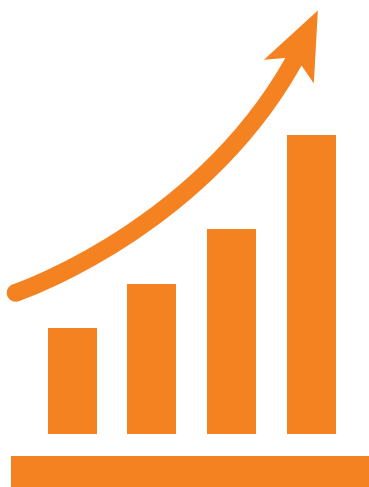
Саволҳо барои худтайёркуни:

1. Бо кадом сабаб калонсолон пулро пасандоз мекунад?
2. Чаро пасандоз намудан зарур аст? Далелҳои онро номбар кунед?
3. Кадом омилҳои таъсиррасон барои пасандозгузори вучуд доранд?
4. Таваррумро шарҳ диҳед ва он чӣ тавр ба маблағҳои пулӣ таъсир мерасонад?
5. Чаро пасандоз барои додани қарз ва фаъолияти сармоягузори зарур мебошад?
6. Шарҳи секунҷаи сеҳрнок ва мақсади пасандозро баён кунед?
7. Навъҳои мухталифи амонат ва тавсифи мухтасари онҳоро номбар кунед?

ҚИСМИ 2. ИХТИЁРДОРИИ ДАРОМАД ВА ПАСАНДОЗҲО БАРОИ ҶАВОНОН

Мавзӯи 5.

АСОСҲОИ ҲИСОБУ КИТОБИ МОЛИЯВИЮ ИҚТИСОДӢ

%
%

МАВЗҶИ 5. АСОСҲОИ ҲИСОБУ КИТОБИ МОЛИЯВИЮ РИЁЗӢ

5.1. Ҳисобу китоби фоизҳои одӣ

Таҳти мафҳуми ҳисоб кардани фоизҳо усули риёзии ҳисоб кардани фоизҳое фаҳмида мешавад, ки ба маблағи муайяни пулӣ ҳисоб карда мешаванд.

Даромадҳои фоизӣ, ки дар охири давра гирифта мешаванд, аз рӯи формулаи зерин ҳисоб карда мешаванд:

$$Z = \frac{K \times t \times p}{360 \times 100}$$

ки дар ин ҷо:

Z = даромади фоизӣ

K = маблағи ибтидоӣ амонат

t = муҳлат (ин ҷо: рӯз)

p = меъёри фоизӣ мебошад.

Ба формула тағйирёбандаҳои гуногун гузошта маблағи ибтидоӣ амонат, меъёри фоизӣ ва муҳлати онро ёфтан мумкин аст:

- **Маблағи амонат дар ибтидо:**

$$K = \frac{Z \times 100 \times 360}{p \times t}$$

- **Муҳлат (ин ҷо: рӯзҳо):**

$$t = \frac{Z \times 100 \times 360}{p \times K}$$

- **Меъёри фоизӣ:**

$$p = \frac{Z \times 100 \times 360}{K \times t}$$

5.2. Ҳисобу китоби фоизҳои мураккаб

Ҳангоми ҳисоб кардани фоизҳои мураккаб маблағи ҳисобшудаи фоиз ба сармояи аввала зам мегардад. Дар давраи оянда фоизҳо аллакай ба маблағи аввала ва ҳам фоизҳои замшудаи даврони гузашта ҳисоб карда мешавад. Бо ёрии ин метод афзоиши сармоя назар ба он ки ҳангоми ҳисобкунии фоизҳои одӣ мебошад, тезтар сурат мегирад. Фоизҳои мураккаб бо ёрии формулаи риёзӣ ҳисоб карда мешаванд, ки ба он ғайр аз маблағи амонат, фоизҳо, муҳлати амонат, инчунин миқдори фоизҳои дар сол ҳисобшаванда зам мегардад.

Маблағи умумии амонат бо формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$K(n) = K(o) \times (1 + p/100)^n$$

ки дар ин ҷо:

$K(o)$ = маблағи ибтидоии амонат

n = муҳлат (ин ҷо: солҳо)

p = меъёри фоизӣ

$K(n)$ = маблағи умумии амонат баъди n -сол мебошад.

Ба формула тағйирёбандаҳои гуногун гузошта маблағи ибтидоии амонат, меъёри фоизӣ ва муҳлати онро ёфтан мумкин аст:

- **Маблағи аввалаи амонат:**

$$K(o) = \frac{K(n)}{q^n} \text{ агар } q = 1 + \frac{p}{100}$$

- **Меъёри фоизӣ:**

$$p = 100 \times \left(\sqrt[n]{\frac{K(n)}{K(o)}} - 1 \right)$$

- **Муҳлат:**

$$n = \frac{\log \frac{K(n)}{K(o)}}{\log q}$$

Ҳангоми дар давоми сол чанд маротиба (такроран) ҳисоб кардани фоизҳо ба истилоҳ самараи фоизҳои мураккаб дар давоми сол ба вуҷуд меояд:

$$K(n) = K(o) \times q^{n \cdot m} \quad \text{агар} \quad q = \left(1 + \frac{p}{100}\right)$$

ки дар ин ҷо

$K(o)$ = маблағи аввалаи ибтидоӣ

n = муҳлат (ин ҷо: солҳо)

m = миқдори ҳисобкунии фоизҳо дар давоми сол

p = меъёри фоиз

$K(n)$ = маблағи умумии (ҷамъбасти) амонат баъди n -сол мебошад.

НАМУНАҲОИ НАҚШАИ ТАШКИЛИ ДАРС ОИД БА АСОСҲОИ ИҚТИСОДИЁТ

Нақшаи ташкили дарс дар мавзӯи “Масъалаҳои асосии иқтисодиёт”

Марҳилаи РИТТ- модели таълим	Вақт (дақ.)	Мундариҷаи мавзӯӣ ё масъала	Раванди дарс: фаъолияти омӯзгор ва хонанда	Шакли усулҳои ташкили ҳамбастагӣ дар дарс	Навъи воситаҳои ёрирасон / маводи корӣ	Эзоҳ
М (Масъалагузорӣ) Ангеза ба фаъолияти таълимӣ ва татбиқи амалии донишҷо	10	Иқтисодиёт дар ҳаёти мо чӣ нақш дорад?	Дарсро аз баррасии вазифаи хонагӣ сар кардан бехтар аст – ба ҳамаи шогирдони хоҳишманд имкони суҳан гуфтан диҳед; Санҷиши омодагии хонандагон ба дарси нав, эълони мавзӯӣ ва нақшаи дарс Саволҳо: Дар кучо бо иқтисодиёт вомехӯрӣ ? (Дарси амалӣ - бозӣ доир ба иқтисодиёт)	Сӯҳбати таълимӣ, Гурӯҳи корӣ, Викторина, тест, ABC-варақа	Тахтаи синф, проектор, флип-чарт, ва ғ.	
И (Иттилоот) Омӯзиши маводи нав	35	Иқтисодиёт чист?	Шарҳ додани маънои иқтисодиёт, нақши иқтисодиёт дар ҳаёти одамон. (Слайдҳои 2-4)	Маърузаи омӯзгор, муҳовара, (сӯҳбати таълимӣ, саволу ҷавоб, видеоролик, мисолҳо).	Компютер, проектор, тахтаи маркерии интерактивӣ, презентатсия (PowerPoint), флип-чарт, тахтаи синф, видео ва дастгоҳи аксбардорӣ	
		Принципи иқтисодӣ	Муайян ва шарҳ додани хусусиятҳои принципи иқтисодӣ. (Слайди 5)			
		Захираҳои маҳдудӣ иқтисодӣ	Захираҳо ҳамчун иштирокдорони асосӣ дар иқтисодиёт (Нақши захираҳо дар иқтисодиёт) (Слайдҳои 6 ва 7)			
		Гирдгирдиши иқтисодӣ	Муайян ва шарҳ додани хусусиятҳои гирдгирдиши иқтисодӣ ва шарҳи гирдгирдиши 2-қутба ва 4-қутба (Слайдҳои 8-11)			
М (Машқ) Дарки нахустин ва мустақкам кардани маводи омӯхташуда	35	Озмунӣ “Суханшунав” ва “Захираҳои иқтисодӣ”	Бозии нақшгузорӣ: Дар матни ба иштирокдорон пешниҳодшуда 10 истилоҳи иқтисодӣ “пинҳон аст”. Дар давоми 5-6 дақиқа гуруҳҳо бояд онҳоро ёбанд.	Кори гурӯҳӣ, машқу масъалаҳо, бозиҳои корӣ, кроссворд ва чистон, мубоҳиса, кори инфиродӣ.	Флип-чарт, қоғази ранга ва картон, маркер, кнопка	
Т (Трансфер) Чамъбасти дарс. Рефлексия. Вазифаи хонагӣ	10	Кроссворд дар мавзӯи: “Иқтисодиёт”	Ҳалли кроссворд	Кори инфиродӣ	Қоғаз, қалам, плакат,	

Нақшаи ташкили дарс дар мавзӯи “Бозор ва тавсифи он. Унсурҳои асосии бозор”

Марҳилаи PIT- модел таълим	Вақт (дақ.)	Мундариҷаи мавзӯӣ ё масъала	Раванди дарс: фаъолияти омӯзгор ва хонанда	Шакли усулҳои ташкили ҳамбастагӣ дар дарс	Навъи воситаҳои ёрирасон / маводи корӣ	Эзоҳ
М (Масъалагузорӣ) Ангеза ба фаъолияти таълимӣ ва татбиқи амалии донишҳо	5	<i>Нақши бозор дар ҳаёти инсон. Ҳолати камёфтӣ ва фаровонии мол дар бозор барои шумо чӣ душворӣ пеш меорад?</i>	Дарсро аз баррасии вазифаи хонагӣ сар кардан беҳтар аст – ба ҳамаи шогирдони хоҳишманд имкони суҳан гуфтан диҳед. Ин санҷиши омодагии хонандагон ба дарси нав аст, эълони мавзӯӣ ва нақшаи дарс. <u>Саволҳо:</u> Мол дар ҳаёти инсон чӣ нақш мебозад? Пеш аз истеҳсоли ягон мол чиро бояд омӯхт ва аз чӣ шурӯъ кард?	Суҳбати таълимӣ, АВС-варақа, таҷрибаи худ, афзалият, ҳадафҳо, муқоиса	Тахтаи синф, проектор, флип-чарт	
И Омӯзиши маводи нав	40	<i>Талабот</i>	Шарҳ додани мафҳуми пешниҳод, аҳроми Маслоу. Тақсими пешниҳод аз рӯи муҳлат ва навъ (<i>Слайдҳои 2-4</i>)	Маърӯзаи омӯзгор, муҳовара, суҳбати таълимӣ, (саволу ҷавоб), видеоролик, мисолҳо	Компютер, проектор, тахтаи маркерии интерактивӣ, презентатсия (PowerPoint), флип-чарт, тахтаи синф	
		<i>Мол</i>	Шарҳи дақиқи мафҳуми бозор, мол ва навъҳои он (<i>Слайдҳои 5-7</i>)			
		<i>Талабот ва андозаи он</i>	Муайян кардани тавсифи истилоҳоти “талабот” ва “пешниҳод” ва бузургии онҳо (<i>Слайдҳои 8-11</i>)			
		<i>Ташаккули нархҳои бозорӣ, бешомад (фаровонӣ) ва камёфтии мол.</i>	Шарҳ диҳед, ки чӣ тавр нархҳои бозорӣ ташаккул меёбанд, мафҳуми бешомад ва каср (камбуд). (<i>Слайдҳои 12-14</i>)			
		<i>Механизми муқаррар кардани нархи мутаваззин дар бозор</i>	Шарҳ диҳед, ки чӣ тавр механизми нархи мутаваззин дар бозор муқаррар карда мешавад (<i>Слайдҳои 15-18</i>)			
М (Машқ) Дарки нахустин ва мустақам кардани маводи омӯхташуда	30	<i>Бозор, талабот ва пешниҳод</i>	Бозии нақшгузорӣ: Дарси амалӣ оид ба мавзӯҳои «Бозор» ва «Талаботу пешниҳод» дар шакли бозии нақшгузорӣ гузаронида мешавад: Таъсиси корхонаи худӣ ва ба роҳ мондани фаъолияти он.	Кори гурӯҳӣ, машқу масъалаҳо, бозиҳои корӣ, кроссворд ва чистон, муҳоҷиса, кори инфироҷӣ	Флип-чарт, коғазӣ ранга ва картон, маркер, кнопка, тахтаи синф	
Т (Трансфер) Ҷамъбасти дарс. Рефлексия. Вазифаи хонагӣ	15	<i>Кори хонагӣ</i>	Бозор, талабот ва пешниҳодро омӯхта барои худ молеро, ки истеҳсол карданиед, интиҳоб кунед	Кори инфироҷӣ	Коғаз, қалам, плакат, презентатсия (PowerPoint),	

Нақшаи ташкили дарс дар мавзӯи “Таснифи бозор вобаста ба шаклҳои рақобат, таъсири монополия ба вазъи бозор”

Марҳилаи РИТТ- модели таълим	Вақт (дақ.)	Мундариҷаи мавзӯӣ ё масъала	Раванди дарс: фаъолияти омӯзгор ва хонанда	Шаклу усулҳои ташкили ҳамбастагӣ дар дарс	Навъи воситаҳои ёрирасон / маводи кӯрӣ	Эзоҳ
М (Масъалагӯзорӣ) Ангеза ба фаъолияти таълимӣ ва татбиқи амалии донишҳо	5	<i>Чаро одамон ва ширкатҳо байни ҳам рақобат мекунанд?</i>	Дарсро аз баррасии вазифаи хонагӣ сар кардан беҳтар аст – ба ҳамаи шогирдонии хоҳишманд имкони сухан гуфтан диҳед; Баъди он омодагии хонандагонро ба омӯзиши дарси нав санҷида, ба тамошои як порча аз филме доир ба мавзӯи рақобат мегузарем ва баъди тамошо ба баррасии филм мегузарем. Сипас мавзӯӣ ва нақшаи дарсро эълон карда (Слайдҳои 1,2) мақсаду вазифаҳоро муайян мекунем.	Видеотренинг	Тахтаи интерактивии синф (экран), компютер; презентатсия, филм (ролик)	
И (Иттилоот) Омӯзиши маводи нав	20	<i>Мафҳум ва моҳияти рақобат</i>	Шарҳ додани мафҳуми рақобат (Слайдҳои 3,4,5, 6)	Маърузаи омӯзгор, муҳовара, суҳбати таълимӣ, (саволу ҷавоб), видеоролик, мисолҳо	Компютер, проектор, тахтаи маркерии интерактивӣ, презентатсия (PowerPoint), флип-чарт, конспекти ёрирасон барои ҳар хонанда, маводи чопӣ барои ҳар гурӯҳ	
		<i>Тарзу усулҳои рақобат</i>	Муайян кардан ва тавсифи методҳои рақобат (Слайдҳои 8-11)			
		<i>Шаклу моделҳои бозори муосир: рақобати комил; рақобати монополистӣ; олигополия; монополия</i>	Дида баромадани шаклҳои модели бозор (Слайдҳои 12-22)			
М (Машқ) Дарки нахустин ва мустақам кардани маводи омӯхташуда	15	<i>Таҳлили таснифи сохторҳои бозорӣ</i>	<i>Ҳалли масъала ва иҷрои машқҳо (Замимаи 2), слайди 16</i>	Кори гурӯҳӣ, машқу масъалаҳо, муҳоҷиса	Флип-чарт, қоғазӣ ранга ва картон, маркер, кнопка	
Т (Трансфер) Ҷамъбасти дарс. Рефлексия. Вазифаи хонагӣ	5	<i>Қадам навъи рақобат дар шароити ҳозира дар Тоҷикистон афзалият дорад?</i>	Кори синфӣ: пур кардани ҷадвал бо ёрии матни презентатсияи дарси мазкур, слайди 24. Вазифаи хонагӣ: Замимаи 3	Тест Кори инфиродӣ Суҳбати ҷамъбасти (саволу ҷавоб) Худомӯзӣ	Қоғаз, плакат, дафтару қалам, презентатсия (PowerPoint), видеоролик	

Нақшаи ташкили дарс дар мавзӯи “Пул: таърихи пайдоиш ва вазифаҳои пул”

Марҳилаи РИТТ- модели таълим	Вақт (дақ.)	Мундариҷаи мавзӯӣ ё масъала	Раванди дарс: фаъолияти омӯзгор ва хонанда	Шакли усулҳои ташкили ҳамбастагӣ дар дарс	Навъи воситаҳои ёрирасон / маводи қорӣ	Эзоҳ
М (Масъалагузорӣ) Ангеза ба фаъолияти таълимӣ ва татбиқи амалии донишхоро	5	<i>Пул ва нақши он дар ҳаёти инсон</i>	Дарсро аз баррасии вазифаи хонагӣ сар кардан бехтар аст – ба ҳамаи шогирдони хоҳишманд имкони сухан гуфтан диҳед; Санҷиши омодагии хонандагон ба дарси нав, эълони мавзӯӣ ва нақшаи дарс (Слайди 3). Масъалагузории мавзӯӣ аз ёфтани саволҳои кроссворд сар мешавад. Муаллим: дар тахтаи синф кроссворд аз ҳафт калима дода шудааст. Калимаҳоро аз рӯи самти уфуқӣ ёфта, мавзӯи дарсро дар шакли амудӣ ҳосил мекунем.	Сӯҳбати таълимӣ, кроссворд, ҳикоя, таҷрибаи худ	Тахтаи синф, компютер, проектор	
И (Иттилоот) Омӯзиши маводи нав	40	<i>Пул чист?</i>	Шарҳ додани мафҳуми пул (слайди 6).	Маърузаи омӯзгор, муҳовара, сӯҳбати таълимӣ, (саволу ҷавоб), видеоролик, мисолҳо	Компютер, проектор, тахтаи маркерии интерактивӣ, презентатсия (PowerPoint), флип-чарт, тахтаи синф, видео ва фотокамера, кодоскоп, плакати “Пул”, “Навъи пулҳои коғазӣ”	
		<i>Сабабҳои пайдоиши пул</i>	Шарҳи мазмуни таърихӣ пулҳои муосири коғазӣ дар Тоҷикистон (Слайди 9)			
		<i>Навъу шаклҳои пул</i>	Муайян кардан ва тавсифи даврҳо ва хусусиятҳои таҳаввулоти пул (слайди 13)			
		<i>Вазифаҳои пул</i>	Дида баромадани вазифаҳои пул дар даврҳои таърихӣ ташаккули он (Слайди 36)			
М (Машқ) Дарки нахустин ва мустақам кардани маводи омӯхташуда	30	<i>Пул чист?</i> <i>Таърихи пул.</i> <i>Навъу шаклҳои пул.</i> <i>Вазифаҳои пул</i>	Ҳалли масъалаю машқҳо (Слайдҳои 40-44)	Кори гурӯҳӣ, машқу масъалаҳо, бозиҳои қорӣ, кроссворд ва чистон, муҳоҷиса	Флип-чарт, коғазӣ ранга ва картон, маркер, фломастер, кнопка, расмҳо, тангаҳои филизӣ, расми пули коғазӣ, лавозимоти дарсӣ, нархномаи молҳои мактабӣ, қортоқҳо барои қорӣ амалӣ, варақҳои албом, қалам	
Т (Трансфер) Ҷамъбасти дарс. Рефлексия. Вазифаи хонагӣ	15		(Слайди 45) Мавзӯи лоиҳаҳо: 1. Асҳори кишварҳои гуногуни олам; 2. Рӯзи пайдоиши доллар; 3. Тангаҳои ҷашнии Тоҷикистон	Тест, Кори инфироқӣ, Худомӯзӣ	Коғаз, қалам, плакат, презентатсия (PowerPoint), видеоролик	

Нақшаи ташкили дарс дар мавзӯи “Бонкҳо: сабаби пайдоиш ва нақши онҳо дар иқтисодиёт”

Марҳилаи РИТТ- модели таълим	Вақт (дақ.)	Мундариҷаи мавзӯӣ ё масъала	Раванди дарс: фаъолияти омӯзгор ва хонанда	Шаклу усулҳои ташкили ҳамбастагӣ дар дарс	Навъи воситаҳои ёрирасон / маводи корӣ	Эзоҳ
М (Масъалагузорӣ) Ангеза ба фаъолияти таълимӣ ва татбиқи амалии донишҳо	5	<i>Бонкҳо ва нақши онҳо дар ҳаёти инсон</i>	Масъалагузории мавзӯӣ аз машқҳо сар мешавад. Муаллим: Пули худро чӣ гуна пасандоз бояд қард? Вазифа: пурра қардани донишу тасаввуроти хонандагон дар бораи тарзҳои пасандоз қардани пул. Супориш: ба саволи зерин ҷавоб диҳед: Пул дар қучо ва чӣ тавр дар шароити хона нигоҳ дошта мешавад? Дар хона нигоҳ доштани пул бад аст ё хуб? Боз кадом тарзҳои дигари нигоҳдорӣ ва пасандоз қардани пулро номбар қарда метавонед?	Сухбати таълимӣ, Викторина, ҳикоя, таҷрибаи худ	Тахтаи интерактивии синф	
И Омӯзиши маводи нав	40	<i>Сабаби пайдоиши бонкҳо дар ҷамъият</i>	Шарҳ додани мафҳуми бонкҳои муосир дар Тоҷикистон (<i>Слайдҳои 3-5</i>)	Маърузаи омӯзгор, муҳовара, суҳбати таълимӣ, (саволу ҷавоб), порчаи сабти видеоӣ доир ба мавзӯи мазкур, мисолҳо, ҳикоя, суҳбат, намоиш, кори мустақилона	Компютер, проектор, тахтаи маркерии интерактивӣ, презентатсия (PowerPoint), флип-чарт, тахтаи синф плакати “Бонкҳо”, “Амалиёти бонкӣ”	
		<i>Нақши бонки марказӣ дар танзими низоми пулию қарзии мамлакат</i>	Баррасии вазифаҳои бонки марказӣ (<i>Слайдҳои 7-9</i>)			
		<i>Шаклҳои асосии бонкҳо</i>	Тавсифи хусусиятҳои бонкҳо (<i>Слайдҳои 10-13</i>)			
		<i>Хизматрасониҳои асосии бонкӣ. Самараи иқтисодии фаъолияти бонкӣ</i>				
		<i>Сабабҳои пасандозгузорӣ ва омилҳои ба он таъсиркунанда. Шаклҳои пасандози бонкӣ</i>	Муайян қардани сабабҳои пасандоз қардани пул ва омилҳои ба он таъсиррасон (<i>Слайдҳои 17-20</i>)			
		<i>Шартҳои (усулҳои) қарзи бонкӣ. Қобилияти қарзадоқунӣ дар назди бонк. Гарав ҳамчун тарзи таъмини бозгардони қарз. Ҳисоб қардани фоизҳои сода ва мураккаб</i>	Шарҳи давраҳои қарзӣ. Муайян қардани усулҳои қарзи бонкӣ (<i>Слайдҳои 21-25</i>) Ҳисоб қардани фоизҳои сода ва мураккаб (<i>Слайдҳои 26-30</i>)			
М (Машқ) Дарки нахустин ва мустаҳкам қардани маводи омӯхташуда	30	<i>Бонкҳо ва низоми бонкӣ. Шаклҳои пасандози бонкӣ. Қарзи бонкӣ. Фоизҳои сода ва мураккаб</i>	<i>Ҳаллаи масъалаҳо барои мустаҳкам қардани мафҳумҳо.</i> <i>Бозӣ: Ҳамкори гурӯҳҳои иштирокдор ба бонкҳо</i>	Кори гурӯҳӣ, машқу масъалаҳо, бозиҳои қорӣ, кроссворд ва чистон, муҳоҷиса	Флип-чарт, қоғази ранга ва картон, маркер, қорт барои кори амалӣ	

Нақшаи ташкили дарс дар мавзӯи “Бонкҳо: сабаби пайдоиш ва нақши онҳо дар иқтисодиёт”

Марҳилаи РИТТ- модели таълим	Вақт (дақ.)	Мундариҷаи мавзӯӣ ё масъала	Раванди дарс: фаъолияти омӯзгор ва хонанда	Шаклу усулҳои ташкили ҳамбастагӣ дар дарс	Навъи воситаҳои ёрирасон / маводи қорӣ	Эзоҳ
Т (Трансфер) Ҷамъбасти дарс. Рефлексия. Вазифаи хонагӣ	15		Маводи назариявӣ дарс; Ҳалли 5 масъала (ба таври озод аз “Масъалаҳои бонкҳо. Низомии бонкӣ”) – Замимаҳои 1-2; Супориши инфиродии эҷодӣ “Навъи амонатҳо дар бонкҳои тиҷоратии Тоҷикистон”	Тест, қори инфиродӣ, худомӯзӣ, пурсиши оморӣ	Қоғаз, қалам, плакат, презентатсия (PowerPoint), видеоролик	